

АНТРОПОЛОГІЯ, ЕТНОЛОГІЯ, УСНА ІСТОРІЯ

УДК 39(477.87)

DOI: 10.24144/2523-4498.1(44).2021.232543

ТЯГЛИСТЬ ТРАДИЦІЇ: ЗМІЯ В ПОВІР'ЯХ І ЗВИЧАЄВОСТІ ГУЦУЛІВ РАХІВЩИНИ (ЗА ПОЛЬОВИМИ МАТЕРІАЛАМИ)

Красиков Михайло Михайлович

кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри українознавства, культурології та історії науки,
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Харків

Email: mmkrasikov@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5645-3215>

У статті на основі матеріалів, записаних автором 2017 року в Рахівському районі Закарпатської області, систематизовані та проаналізовані повір'я і звичаї мешканців, що стосуються поводження зі зміями. Ці записи співставлені з регіональним, загальноукраїнським і загальнослов'янським контекстом. Відзначаючи надзвичайну поширеність давніх повір'їв і обрядодій, пов'язаних зі зміями, автор вбачає причини усталеності даної традиції в регіоні, по-перше, у тому, що люди (навіть мешканці селищ міського типу) тут, як і в минулі століття, перебувають у постійному контакті з природним середовищем, оскільки використовують його ресурси для життєдіяльності (город, садок, ліс, гори, полонини...), де часто зустрічаються з плазунами, а, по-друге, на Закарпатті, незважаючи на модернізаційні впливи, традиційна народна культура збережена як цілісність, тобто у свідомості більшості населення (принаймні середнього і старшого віку) залишаються актуальними календарні свята, з усім комплексом повір'їв і обрядодій, архаїчних і язичницьких за своєю сутністю, однак пристосованих до християнських реалій (явище так званого «народного християнства»). Автор звертає увагу на апотропеїчні магичні дії та заборони певних дій під час свят (в першу чергу Різдва, Благовіщення, Здвиження), спрямовані на уникнення контактів зі зміями, а також на використання суто фізичних факторів (зокрема запаху часнику) для відлякування плазунів. Приділяється увага і повір'ям про царицю змії (з короною на голові) та алгоритму дій бажаного забагатіти. Аналізуються народні уявлення про «чарівну паличку», яка стає такою, якщо людині вдасться врятувати нею жабу з паці вужа. Йдеться в статті і про дворого вужа-«хазяїна», якого ні в якому разі не можна вбивати, навіть якщо він ссе молоко з корови. Наводиться також спектр значень образу змії у народній снотлумачній традиції.

Ключові слова: Закарпаття, XXI століття, традиційна культура, змія.

Постановка проблеми. Питання про сучасний стан традиційної народної культури є актуальним, а в більшості регіонів України і болючим, оскільки наступ цивілізації, з усіма її інформаційно-технічними новаціями, втягнення значної кількості населення у глобалізаційні процеси дають мало шансів традиційному *modus vivendi* залишитися незмінним. Тим не менше, етнологи, які виїждять в експедиції, фіксують чимало повір'їв і звичаїв, відомих ще з XIX століття у даних регіонах. Чому зберігається тяглість традиції, в чому причина такої усталеності світогляду? Відповіді на ці питання ми будемо шукати, аналізуючи вірування сучасних закарпатців, пов'язані зі зміями.

Аналіз наукових публікацій. Змія (змій) – надзвичайно популярний персонаж у міфах багатьох народів (причому іноді він виступає в якості деміурга – творця світу), так само як і у казках (здаймо хоча б Змія-Горинича), фігурує він і в архаїчних за походженням замовляннях. Українці в цьому відношенні – не виняток.

На загальноукраїнському матеріалі розглядали тематику, пов'язану зі зміями, такі фольклористи і етнографи XIX – початку XX ст. як О. Потебня, М. Сумцов, П. Іванов, П. Чубинський та інші. Гуцульські ж повір'я у цей період в першу чергу зібрані й осмислені В. Шухевич [Шухевич, 2018], В. Гнатюк [Гнатюк, 2000], Р. Кайндль [Кайндль, 2000] та деякі інші корифеї західноукраїнської етнографії.

Найдокладніше проаналізував символіку змії у слов'янській (і зокрема в українській) традиційній культурі Олександр Гура у своїй ґрунтовній монографії 1997 року «Символика животних в славянської народної традиції» [Гура, 1997] і в статті 1999 року «Змея» в академічному етнолінгвістичному словнику «Славянские древности» [Гура, 1999]. У цьому ж словнику була вміщена важлива для нашої теми узагальнююча стаття Олени Левкієвської «Змея домашня», що базувалася й на українських джерелах, зокрема й закарпатських [Левкієвская, 1999].

Велике значення для всіх славістів, які займаються проблематикою, пов'язаною зі зміями, мала фундаментальна монографія Наталі Козлової «Востоочнославянские мифологические рассказы о змеях. Систематика. Исследование. Тексты», де використані й українські джерела [Козлова, 2006]. Для нашого дослідження найважливішою тут була глава «Змеи в народном календаре», зокрема аналіз повір'їв про царицю змії та уявлень про систему оберегів від плазунів.

З останніх праць українських етнологів, які переважно розглядали змію як демонологічний персонаж, відзначимо роботи Володимира Галайчука, зокрема його статті, докторську дисертацію (захист якої відбувся 14 травня 2021 р.), де є цілий розділ «Традиційні уявлення українців про “домашню гадину”» [Галайчук, 2021б; Галайчук, 2021в,] та

монографію «Традиційні демонологічні уявлення українців про домашніх духів» [Галайчук, 2021а]. Географія польових записів автора та інших матеріалів, які аналізуються у цих дослідженнях, це переважно Східне і Західне Полісся, Волинь, Бойківщина, Гуцульщина, Опілля, Покуття.

Закарпатські фольклористи й етнографи ХІХ – початку ХХІ століття також не могли оминати даної теми. Повір'я, звичаї, сюжети нарративів, пов'язаних зі зміями, фіксували Ф. Злоцький, Ю. Жаткович, О. Маркуш, П. Світлик, І. Хланта, І. Сенько (безпосередньо цій темі присвячена його праця 1996 р. «Старший над гадюками» [Сенько, 1996]), Й. Тереля, П. Лінтур та інші. Видання місцевих казок теж містять твори, де фігурують Змії чи Змія, зокрема збірки «Закарпатські казки Андрія Калина» (1955), «Чарівне серце: закарпатські казки» (1964), «Казки зелених гір: закарпатські казки Михайла Галиці» (1965), «Три золоті слова» (1968), «Дванадцять братів: закарпатські казки Андрія Калина» (1972), «Таємниця скляної гори» (1975), «Казки одного села» (1979), «Зачаровані казкою» (1984), «Три золоті слова: закарпатські народні казки Андрія Калина, Михайла Галиці, Василя Короловича в записах Петра Лінтура» (2008) тощо.

Федір Потушняк, відомий закарпатський етнограф ХХ століття, присвятив народним віруванням про змії окрему працю, де вміщено цінні польові матеріали, на жаль, важкодоступну й не перевидану з 1941 року [Потушняк, 1941а, Потушняк, 1941б]. Важливі аспекти даної проблематики були висвітлені у фундаментальній монографії корифея закарпатської етнології Михайла Тиводара, присвяченій традиційному скотарству українських Карпат ХІХ – першої половини ХХ століття [Тиводар, 1994]. Зокрема тут знаходимо невеличкі, але суттєві описи як апотропеїчних дій пастухів та власників худоби від укусів тварин гадинами, так і методів знахурського лікування корів та овець при укусі змії.

Крім сучасних студій закарпатських вчених та студентських польових матеріалів [Гапак, 2017, с. 80; Гоян, 2017, с. 97; Данко, 2019, с. 298–299; Карпов, 2016, с. 90; Керечанин, 2019, с. 289–290; Костак, 2017, с. 77; Сокач, 2019, с. 306–308; Староста, 2017, с. 93–94], де автори лише принагідно торкалися даної теми, як і ми в низці статей [Красиков, 2017а; Красиков, 2017б; Красиков, 2018б; Красиков, 2018г; Красиков, 2018д; Красиков, 2019б], відзначимо спеціальні розвідки з цієї проблематики Василя Короля: «Кам'яна сокира-молот із села Тур'я Пасіка» [Король, 2016] та «“Ті, що гадам розказують” у традиційних віруваннях села Широке Виноградівського району» [Король, 2019в]. У першій йдеться про «гадячий камінь» (насправді сокиру-молот доби ранньої бронзи): за переказом, «великий гад тот діравий камінь нюс на собі» [Король, 2016, с. 20] (ймовірно, «вдівшися» в нього), пізніше цей камінь успішно використовували для магічного зцілення корів при певних захворюваннях. Також «зміїну пацірку» використовували для розпізнання відьом [Король, 2019б, с. 11]. У другій статті В. Короля наводиться інтерв'ю з інформантом, який розповідає про те, чому «гадячий камінь» має таку назву, як його використовували у лікувальній магії, про людей з надзвичайними

здібностями, які могли насилати змії і мали у себе даний артефакт, тощо. Цікавою є публікація «Заклинання змія» з рукописного збірника замовлянь, знайденого В. Королем у селі Водиця на Рахівщині [Король, 2018г, с. 77], аналогічного записаному нами 2016 р. Ще три замовляння (одне превентивне і два при «кукусі гадиною»), записані у смт Ясіня на Рахівщині, опубліковані вченим того ж року [Король, 2018б, с. 215, 217, 218] і ще одне з села Видричка цього ж району – «Якщо поразить змія» [Король, 2018в, с. 322]. Про змія-шарканя з діамантом на голові, який крав овець у пастуха (запис від українців Румунії), йдеться у роботі В. Короля про людей із демонічними ознаками в уявленнях закарпатських гуцулів [Король, 2019а, с. 203]. У розвідці В. В. Короля 2020 р. «Демонологічна палітра села Зарічево (за польовими матеріалами)» знаходимо відомості про місцевого знахура, про якого казали, що він «тот, що гаду закликає», і про домашню змію (її сприймали як духа-помічника), яка пила молоко з дитиною із однієї чашки [Король, 2020, с. 546–547, 551].

Подією у науковому житті фольклористів та етнологів України стало видання у лютому 2021 р. ґрунтовної монографії доцентки УжНУ Оксани Тиховської «Магія та міфологія в українському фольклорі Закарпаття: етнопсихологічний аспект» [Тиховська, 2021а], де зустрічаємо й етносерпентологічні студії, частково знайомі фахівцям по попереднім публікаціям [Тиховська, 2011; Тиховська, 2017]. Оригінальність підходу авторки полягає в тому, що відомі (а часто й маловідомі) фольклористам та етнологам тексти розглянуті в психоаналітичному аспекті. Серйозне теоретичне обґрунтування такого підходу знаходимо в опублікованому в квітні 2021 р. авторефераті докторської дисертації О. Тиховської [Тиховська, 2021б], в самій дисертації та у згаданій монографії.

Мета статті. У пропонованій розвідці на основі матеріалів, записаних автором 2017 року в Рахівському районі Закарпатської області, будуть систематизовані і проаналізовані повір'я та звичаї мешканців, що стосуються поводження зі зміями; ці записи будуть співставлені з регіональним, загальноукраїнським і загальнослов'янським контекстом; з'ясуватимуться причини усталеності традиції в даному регіоні.

Виклад основного матеріалу. Змія постає в легендах і бувальщинах закарпатців як персонаж народної демонології, який має надприродні здібності. Надзвичайно популярні на Рахівщині оповіді про «царицю змії»: «Казали, що є цариця змії – корону мала» [КВС]; «Є головна змія. Коло неї збирається багато» [ШОІ]; «Батько розказував, що є цариця змії» [ОГМ]; «Казали, що є цариця змії, з золотою короною – страшили у дитинстві, аби не ходили по малини в ліс» [ЦОМ].

Як бачимо, в цих згадках – переважно лише нейтральна констатація факту, без особливої конкретики, – за переказами. Проте є твердження про реальні зустрічі оповідачів із «царицею» («Я бачив змію з короною» [ПЮОІ]) і певні сюжети, пов'язані з даним міфологічним персонажем: «Є королиця – зверху корона. Ці цариці командують людям» [КАЮ]; «На весілля прийшла велика змія з короною і скинула

корону дівчині. Дідо сказав: «Якщо у ню фіркнеш, усі змії з округи позлазяться і ні одна не вкусе» [ПМВ]. У даному тексті змія з якоїсь причини виступає в якості дарувальниці корони, «чарівної помічниці», як у чарівних казках – і це унікальний запис. Найчастіше люди намагаються завдяки різним магічним діям заволодіти короною «цариці змії», наприклад, таким чином: «Є він і вона – цар і цариця змії. Вінчану обручку і хустку розстели перед нею – вона лишить корону. Але біда буде. В суді виграєш, гроші знайдеш, але змії можуть цій людині покусати маржину [худобу – М.К.]. Неділо, дві, а потім змії забирають її [корону – М.К.]. Змії ту колишню царицю розривають – без корони. А жінка, яка взяла корону, вмерла через півроку. Я бачила змії з коронами – він і вона. Не можуть без царів – змії знаходять корону у людей, де б не було. Спочатку (день-два) буде везти, а потім біда. Обручка пропадає» [ЮОВ].

Обручка (магічне коло з сакралізованого металу, освячене у церкві) – ледь не найсвятіше, що є у людини, до того ж – ледь не найдорожче (золото!), тому обмін магічними речами виглядає (принаймні в очах його ініціатора) цілком еквівалентним. Використовувалася вона й для затримання відьми: «зложити шлюбні обручки на шлюбний очкур і тоді закидати його на відьму» [Гнатюк, 2000, с. 228]. У скотарській магії на Закарпатті, як і в деяких інших регіонах України, теж застосовували обручку: «Інколи корів навіть доїли через шлюбний перстень, щоб забезпечити їх високу молочність» [Тиводар, 1994, с. 405]. Робилося це і для того, щоб захистити худобу від відьом та упирів [Тиводар, 1994, с. 405].

Щодо хустки – у західних слов'ян вона є розповсюдженим атрибутом магічних дій, спрямованих на отримання зміїної корони: «В Чехії верять, що раз в год, на Петра и Павла (29. VI), змеиний король снимає свою корону и купається в реке. Чтобы получить ее, нужно расстелить возле реки белый платок и поставит миску с молоком. <...> В Сувалкском воев. Польши считают, что король змей сбросит свою корону, если постелит ему шелковый платок <...>. У лужичан популярны рассказы о том, как змеиний король скидывает свою корону или алмаз на чистый белый платок, расстеленный человеком» [Гура, 1997, с. 323]. У деяких регіонах України вірили, що старша гадюка скине свою золоту прикрасу (золоті різьки чи корону) на розстелену перед нею червону крайку чи вовняну хустку [Скуратівський, 1996, с. 377]. Треба додати, що хустка є потужним оберегом, саме в ній давали в дорогу хліб і сіль – і всі ці три речі повинні були прекрасно охороняти подорожнього [Скуратівський, 1996, с. 485].

В інших регіонах Карпат ми фіксували розповіді про відчайдух, які палкою чи іншим чином збивали корону з голови цариці змії. В. Шухевич оповідає також про гадюк, «що мають на голові пацьорку із таким дорогоцінним діамантом, за котрий би міг узяти, хто би дістав его, и кілька тисяч», і про чоловіка, який «буком» збиває цю дорогоцінність, що має надприродні властивості [Шухевич, 2018, с. 1174]. Р. Кайндль записав таке повір'я про походження корони на голові змії: «Бувають гадюки, які ще нікого не вкусили; вони збираються в день Воздвиження

Чесного Хреста і носять на голові корони або коштовні камені. Ці царівни гадюк називаються *котиці*. Людина, яка заволодіє такою короною, стає надзвичайно багатою. Про походження цієї корони розповідають, що, зібравшись, гадюки так довго шиплять, поки не з'явиться корона на голові однієї з них» [Кайндль, 2000, с. 141]. На сусідній із Рахівщиною Надвірнянщині (Івано-Франківська область) інформанти стверджують, що змії довго плюють на голову своєї обраниці, від чого у неї і з'являється корона [Гура, 1997, с. 297].

На Закарпатті, до речі, є місцевий фразеологізм «дути у пацірку»: оскільки, за повір'ям, змії збираються разом у певний день і по черзі дують в одне місце каменя, доки не робиться дірка, – сьогодні чоловіки іноді кажуть жартома про суто жіноче зібрання на вулиці: «О, зібралися дути у пацірку!» (натякаючи, до речі, на «зміїний» характер жінок, які полюбляють пліткувати).

Цікаво, що в наших записах частіше йдеться про царицю, ніж про царя, однак в експедиції 2016 року до того ж району зустрічалися й відомості про зустрічі з царем змії, наприклад: «Казав Танчинець, що коли там в полі шось робив, а там було дуже много змії, та й один змії був з короною там. Може, їхній ведучий» [Костак, 2017, с. 77]. Саме про царя писав і Ф. Потушняк, описуючи його так: «Живе він десь між скалами або в очеретах серед боліт. Має велике тіло та блискучу, як сонце, корону на голові» [Потушняк, 1941б, с. 102]. Страшним свистом він двічі на рік скликає змії на раду. Уподобнюється він казковим зміям-людоджерам: «Коли б зловив людину, відразу б її з'їв» [Потушняк, 1941б, с. 102]. Серед наших записів, зроблених на Рахівщині, є наратив про kota з короною, який виявляється Сатаною; вочевидь, демонологічний аспект варто враховувати, розглядаючи наведені вище перекази і бувальщини.

Шанування змії як магічної помічниці і фактично як талісмана відбилося у повір'ях бокорашів (дарабашів) – сплавників, плотарів, тобто гуцулів, які сплавлили ліс по гірських річках ще в середині ХХ століття: «Якщо змія на дарабі [плоту, збитому з кругляків – М.К.] – не проганяють, бо не доведе. Як не прогоне – легко дуже дараби йдуть» [КАЮ]. «Гуцулы расценивают как особо счастливое предзнаменование, когда при сплаве леса среди бревен им случайно попадает змея» [Гура, 1997, с. 357] – таке вірування зафіксував Оскар Кольберг у другій половині ХІХ століття.

Небезпечної професії бокорашів вже не існує понад півстоліття на Гуцульщині, однак ще живі люди, які «ганяли дараби» (нам доводилося з ними зустрічатися), і в їх родинях добре пам'ятають специфічні прикмети та повір'я, пов'язані зі сплавом. Пояснення, чому саме бокораші найбільше шанували змії, знаходимо у Р. Кайндля, який зауважував, що гадюки «користуються особливою пошаною у гуцулів. В легенді про потоп їм приписується порятунок ковчега і людського роду» [Кайндль, 2000, с. 141]. Порятунок полягав у тому, що «змея заткнула собой дыру в ковчеге, которую прогрызла мышь» (варіанти – пробіла риба, пролизав диявол) [Гура, 1997, с. 282]. Ймовірно, саме з цієї причини вона стала талісманом

на дарабі – своєрідному аналогові ковчегу. В. Галайчук зафіксував на Рівненщині повір'я, що дірку в ковчезі зробила гадюка, а вуж її заткнув, причому йому відрізало хвоста, — звідси й традиція шанування вука в народній культурі [Галайчук, 2021в, с. 412]. За версією, записаною у с. Старовичі Іванківського району Київської області, вуж застромив у дірку в ковчезі голову – «через те у вука голова наче позолочена» [Галайчук, 2021в, с. 411]. Це доволі популярне тлумачення походження «позолоти» на голові вука, ми його також фіксували в експедиціях центральними і східними районами України, є воно й в українській етнографічній літературі минулих двох століть. Зауважимо, що в записаних нами повір'ях дарабашів не конкретизується вид змії: благородна самопожертва й означена Богом сакралізованість вука екстраполувалися в народній свідомості на всіх його родичів. Тому й виникла прикмета: *будь-яка змія на дарабі – на щастя*.

На Рахівщині, як і в інших регіонах України, часто можна почути розповіді про «непростих» людей, які можуть керувати зміями. Звісно, в таких оповіданнях нерідко фігурують відьми, наприклад: «Про одну відьму розповідали, що вона кормила змію» [ПМВ]. В. Гнатюк зауважував, що «відьми діляться на фахи», і відповідно, є «фахівчині», які займаються виключно зміями [Гнатюк, 2000, с. 225].

Однак і знахурі, які лікують від укусів змії, наділяються народною уявою здатністю спілкуватися зі зміями, «командувати» ними: «Знали заклинати змії: “Так я заклинаю, як заклинав Сумору і Гомору, та й гада в раю...” Там, де вкусило, ворожит ловив кликати зміїв у лісі: фітькав – і злазилися» [ВОВ]. У наведеному фрагменті заклинання міститься важливий елемент багатьох подібних текстів: апеляція до вищих сакральних інстанцій, які начебто здійснюють акт заклинання, – у даному випадку до Бога. Порівняймо у замовлянні «від потенини» з с. Водиця Рахівського району:

Я тебе заклинаю не сама собов,
І не своем язиком, ай сятів чашов,
Сятим вангелієм, сятів тройцов,
Сятим Константином, сятів чашов» [Король, 2018г, с. 74].

Ф. Потушняк зафіксував таке пояснення походження здатності людини керувати зміями: «Якби змії могли чинити за власною волею, то погубили би цілий світ. Тому вони мають свого керівника, того, хто гадам наказує. Він дводушник. Перед тим, як перебере владу від свого попередника, всі гади мають перелізти через його тіло. А потім всі слухають його наказів... За його наказом витягають жала з ран (коли він дізнається), з'являються на його свист» [Потушняк, 1941а, с. 89].

Насилання змії на чиєсь подвір'я чи на якусь людину – відомий сюжет по багатьом нашим записам у різних регіонах України. Зустрічається він і на Рахівщині: «Як змію додивишся, треба казати: “Та ти чого прийшла сюди?” А є такі, що насилають змію, що приходять – худобу порушують у стайні» [ВМ-1]. За В. Гнатюком, не тільки чарівник, а й знахар може наслати на когось шурів, гадюк, вужів, ящурок, мишей,

вошей тошо [Гнатюк, 2000, с. 233].

У статті «Сучасні магичні практики закарпатців» ми наводили й аналізували один із оригінальних методів магичного лікування від укусу змії, записаний нами 2016 р. у смт Великий Бичків Рахівського району [Красиков, 2017б, с. 41]. Саме замовляння звучало так: «Як гади не мають моци в церкві гніздо звити на престолі, так абись не мав цій людині жар пускати!» [Красиков, 2017б, с. 41]. У селі Водиця Рахівського району В. Король записав варіант цього «заклинання змія»:

«Як нимає моци
Гніздо в сонцю вити,
так нимає моци
Нашуй корові жар пускати» [Король, 2018г, с. 77].

В обох варіантах наочна неможливість певної дії доповнюється сакральним статусом об'єктів, де ця акція нездійсненна. Сама ж ця формула повторюється й у заклинаннях від інших хвороб, наприклад, «від потенини»: «Нимаєш моци у сонці, у місяці гніздо ізвивати...» [Король, 2018 г, с. 74]. У записаному В. Королем у с. Видричка на Рахівщині розлогому замовлянні «Якщо поразить змія» поєднуються названі вище місця, але в ширшому контексті:

«Як не маєш моци в небі, в сонці, в місяці, в звіздах гніздо ввити,

Так не маєш моци в раба Божого (ім'я) жир пустити.

Як не маєш моци на престолі гніздо звити, в чашу жир пустити,

Так не маєш моци в раба Божого (ім'я) жир пустити» [Король, 2018в, с. 322].

Іноді до «місць», де не можна гнізда звити, додаються вода і шепіт [Король, 2018б, с. 215].

Знахурі використовують різні частини тіла змії для лікування: «Добре змію вбити, жало витягти, поки вона жива, – воно від хвороби. Линовище дуже добре на якийсь лік» [ПЮІ]. В. Шухевич зафіксував, як добували жало у ХІХ столітті на Гуцульщині: «А вібирают жильце та пхают у рот стебло з мачку цибухового, вона виставит жильце, треба его ухопити і відтяти» [Шухевич, 2018, с. 1173]. Володаря 12 жал жодна змія не вкусить [Шухевич, 2000, с. 1173].

Виготовляли й апотропеї – переважно зі шкіри плазуна: «З зміїної шкіри робили оберіг пастухи – аби не кусали, не лізли в колиби» [КГЮ-2]. Це звичайний ще для архаїчної культури принцип відлякування: частинка мертвого хижака повинна відігнати живого. Однак у ХІХ і ХХ століттях гуцули вважали, що ця часточка може й приманити звірів: «Шматочок гадюки, збережений в прикладі рушниці, притягає дичину» [Кайндль, 2000, с. 141]. О. Тиховська, цитуючи Ф. Потушняка, який описав мисливський ритуал використання голови змії в якості кулі, зазначає: «Змії асоціювалися з нечистими духами, відповідно, їх застосовування як набоїв («звикали загортати і голови змії, тоді так само влучно можна стріляти» <...>) мало символічно утвердити прагнення людини підпорядковувати собі зло, зробити його засобом для досягнення власної мети» [Тиховська, 2018, с. 210]. О. Гура, спираючись на це ж дослідження Ф. Потушняка та праці інших науковців, зауважував, не вдаючись до пафосної символіки, що «карпатские

українці и поляки Малопольши считают, что если воткнуть жало или голову ядовитой змеи в ствол ружья, то оно получит особую силу и будет стрелять без промаха» [Гура, 1997, с. 329]. Пояснення тут дуже просте: адже змія влучно «стріляє» своїм жалом. Це звичайна імітативна магія.

Про лікувальну магію, пов'язану з діями знахурів після укусу змії, маємо переважно лише приблизні описи (оскільки фахівці у цій справі зазвичай не розголошують свої секрети) або взагалі «абстрактну» інформацію: «Батько, на кличку Принц, від укуса знав – як змія укусе» [ЦОМ]. Однак два засоби вимальовуються чітко. Перший – за допомогою часнику: «Коли змія поразит корову, ходять до бабів, що знають, беруть чеснок, приносять їм, ті примовляють, помастят і ставлят [корову – *М.К.*] у сараї» [КАЮ]; «Була жінка, що заклінала, коли кусала змія корову, часником мастила вим'я» [ТМА]; «Жінки заклінали, коли укусить змія: примовит на часнику, і тим треба натирати» [ЗМВ].

Другий лікувальний засіб – за допомогою каменя: «Є, що заклінають, як змія вкусит. Трут каменем. Але його святять на Паску» [ВОМ-2]; «Каменем по рані треба водити, як укусе змія» [БІС]; «Як вкусить змія, каменем чухали проти часової і примовляли. Казали, що швидко треба лікувати, поки змія не дійшла до води. *Паренник* – називали камінь, яким шугали» [КГЮ-2]; «Каменем (гладонький камінь) натирають місце укусу корови і шепчуть» [КАІ-1]; «Дідо вмів від укуса змії закліпати, каменем мастив» [РАВ]. Звернемо увагу на вказівку, що каменем треба водити «проти часової»: це відомий знахурський прийом при лікуванні різних хвороб, сенс його – магичним чином повернути ситуацію назад, до тієї хвилини, коли вкусила змія.

Василина Лорізяк із селища Ясіня стверджує: «Як лікують від укуса змії, шурують каменем, перевертають і назад кладут. Будь-який камінь беруть» [ЛВМ]. Утім, інші інформанти кажуть, що підходить далеко не кожний камінь. Зокрема, можна почути, що для лікування від укуса змії беруть тільки пористий камінь, типу пемзи, але круглий і твердий. У тих же Ясінях був записаний розгорнутий опис процедури, пунктирно означеної В. Лорізяк: «Якщо людину чи тварину поразив червак (змія). Треба швидко взяти камінь, але добре запам'ятати, як камінь лежить. На камінь покласти часник і говорити:

Чи своєн, чи своєнка,
 Чи з сіра, чи з чорна,
 Чи з червона.
 Як не маєш моци
 Сонцю й місяцю
 Гніздо ввити,
 Так аби с не мала моци
 Жар пустиги на (*ім'я*).

Після цього тим каменем треба поводити по ураженому місці. І потім покласти той камінь на місце, так, як він стояв. Під час цього всього не можна ні до кого говорити» [Король, 2018б, с. 215]. Звертає на себе увагу не тільки вже знайома нам формула неможливості отруєння (паралелізм із сонцем і місяцем, на яких не можна гніздо звити), а й використання, крім каменя, часнику (цей

універсальний апотропей є й специфічним відлякувальним засобом від змії, про що ми скажемо трохи далі). Характерним є й ритуальне мовчання, яке є обов'язковою умовою багатьох магичних та мантичних дій. Дуже важливе, з магичної точки зору, повернення каменя на своє місце (це акцентується в обох текстах): як камінь повернувся у попередній стан, так і людина (тварина) повинна повернутися у стан до укуса змії.

Людина, яку вкусила змія, може й сама врятувати себе від смерті, якщо знає певний алгоритм дій у цьому випадку: «Змія як укусит, скоро йде до води. І так треба старатися, аби людина була скорше коло води. Тодги вона [отрута – *М.К.*] не має сили такої, тодги людина не вмре. Змія тодги вже жде вечора, поки сонце не зайде. Пхається помежи ноги, аби її вбили. Земля її не приймає. Вона вже проклетая, її заклели. Людині треба покушті тієї води і на себе так трошки. А після того йти на примову до бабки» [СММ]. Аналогічне повір'я є на Поліссі: «...змея, укусившая человека, старается напиться воды. Человек тоже почувствует жажду, и, если ему удастся добежать до воды и напиться быстрее змеи, он останется жить, а змея подохнет. В противном же случае укус окажется для него смертелен...» [Гура, 1997, с. 353]. Відоме воно й на інших слов'янських землях і пояснюється тим, що «саме від води плазун отримує свою силу» [100 найвідоміших, 2002, с. 152]. Вода вважається стихією змії, її покровителькою, тому допомагає «вернуть растроченный яд. А укушенный змеей человек пользуется этим “змеиным средством” для нейтрализации яда» [Козлова, 2006, с. 159].

На Закарпатті і в сусідній Івано-Франківщині розповсюджене уявлення: «Кажуть, що як змія вкусить людину, земля її не приймає, бо вона грішна» [БІС]. Повір'я про те, що змію, яка вкусила людину, не приймає земля, фіксується по всій території України, однак зазвичай йдеться про те, що така змія не може сховатися в землю на зимівлю у свято Здвиження і гине; у наведених вище текстах сказано про покарання змії у той же день, коли вона порушила «табу», вочевидь, дане їй Богом. На Рахівщині також фіксується загальноукраїнське уявлення щодо кари змії: «Як змія вкусила людину, корову, козу – не залізе на Здвиження, на Чесний Хрест, 27 вересня (Воздвиженіє Чесного Хреста) в землю» [КОС]. Тому «на Чесного Хреста до ліса ходити не можна» [ВКД]. На Харківщині цілком логічно радили на Воздвиження стеретися саме такої покараної змії, якій втрачати вже нічого: «Та гадюка, яка вкусила людину, не злазитья, її як би інші не приймають до гурта, на Воздвиження вона дуже сердита і може вкусити» [Муравський шлях – 97, 1998, с. 44].

У В. Гнатюка знаходимо іншу версію покарання грішної змії: «... котра укусила дещо, тоту вже матка-земльи не приймає, тотя зимує на землі у колоді, у гноу, у вертепі; скоро сонце марта зігріє, вона иде на сонце і вигриває си. Скоро перезимує, вона кусає кого видит; вона є тодги дуже люта, погана; йик би і вздрів чоловік і йик і вбе, то ему отпустит Бог тільки гріхів, шо ему не треба давати на 12 служеб» [Гнатюк, 2000, с. 1173].

Записана нами також низка розповідей не про магичні властивості самої змії чи її атрибутів, а палиці,

якою людина може розвести в різні боки вужа і жабу, не пошкодивши обом. Робиться це не з метою рятування жаби, а з бажання мати «чарівну паличку», яку можна використовувати в різних ситуаціях із користю для її володаря. Деякі люди мають лише приблизне уявлення про функції цієї палички: «Як розлучиш жабу з вужем, щось можна робити тим бучком» [ВОВ]. Однак багатьом відоме використання її у шкідницькій магії: «Не можна, щоб між молодими хтось пройшов на весіллі. Одна баба мала прут, що ймилася змія і жаба – розігнала, і розвела молодих. Спеціально пройшла між них. І одружених можуть розігнати, як між ними хтось пройде» [БВІ]. «Казала баба: є жони, розганяють змію від жаби палицею. Як іде хтось до тебе у дім, най палицю лише надворі. Вона може тов паличков розганяти жінку з чоловіком: посуває порогом (пошкребче на порозі буком і пошепче) – і ти з жінков розійдеш» [РАВ].

Використовують таку паличку і як апотропей: «Цей прут має велику силу; треба казати, щоб *той* [чорт – *М.К.*] не мав моци до мене, град не мав сили йти, хвороба... Як змія не може з'їсти жабу, аби не мало моци насланне» [КГЮ-2].

Подібні наративи ми фіксували в багатьох регіонах України; практика використання таких палиць є реальною і, за словами інформантів, цілком успішною. У Карпатському регіоні, і в Закарпатті зокрема, за нашими записами, цю паличку використовують також для успіху в суді: щоб судді так само мирно розвели обидві сторони, як власник палички розвів вужа і жабу (тобто щоб він під час суду не постраждав – не був покараний, як не постраждали при розведенні палицею вуж і жаба) [Красиков, 2017б, с. 40]. У селищі Великий Бичків на Рахівщині 2016 р. ми записали історію про чоловіка, який розвів паличкою двох гадів, які билися, а мав агресивну вдачу і часто потрапляв до суду як дебошир, але жодного разу не був засуджений, і навіть спантеличені судді його питали, що він таке знає, що вони його засудити не можуть [Красиков, 2018д, с. 402].

Р. Кайндль зафіксував, що таку паличку гуцули використовували «проти грому» [Кайндль, 2000, с. 141], тобто у метеорологічній магії. Взагалі у слов'ян спектр дій даного атрибута значно ширший: ним можна «усмирить самую яростную битву <.> или пожар <.>»; ею ударяють роженицу для облегчення родов <.> или супругов, чтобы их разлучить <.>»; ее обладателю обеспечен успех в купле и продаже <.>»; его не отдадут в солдаты, он может стать начальником <.>. В Черногории такой палкой ударяют по крестцу коровы, когда она не может отелиться, и говорят: «Раздвој се лако телетом као змија жабом!» [Разъединись с теленком так же легко, как змея с лягушкой!]» [Гура, 1997, с. 332].

Значна кількість записів стосується апотропейчних дій, спрямованих на уникнення зустрічей зі зміями. Цьому в першу чергу може сприяти правильна поведінка в сакральний час – у період християнських свят або постів. В. Шухевич відзначав, що гуцули переконані: «Аби ласочка не кусала маржини, треба постити...» [Шухевич, 2018, с. 1169]; щоб яструб не хапав курей, треба додержуватися цілої низки табу під час постових днів

і свят (інакше – дії яструба сприймаються як справедлива «кара Бога») [Красиков, 2018в; Красиков, 2019а, с. 353; Красиков, 2020а, с. 106–107]; ретельне постування, на думку наших інформантів, – гарантія порятунку й від змій. За принципом ініціальної магії [див.: Красиков, 2018г] «на Новий рік в перший день божкатиї [тобто пісний – понеділок, середу, п'ятницю – *М.К.*] треба подержати піст – і тобі не будуть показувати гадюки» [ШАД]. Однак і суворе додержання Великого посту може бути рятівним для людини: «Аби змія не кусала, говіють сім тижнів перед Великоднем, і якщо не згадувати її протягом цих семи тижнів, – не показується» [КАІ-2].

В останньому тексті йдеться про уникнення номінації небажаного суб'єкта – надзвичайно розповсюджене явище у слов'янській народній культурі. Наприклад, слово «чорт» табується у багатьох українських родин – замість нього вживаються відомі евфемізми: *той, нечистий, штинько* тощо; величезним гріхом вважалося «зачортитися» (згадати чорта) в хаті – будь-які матюки кращі, ніж слово «чорт»: адже люди, принаймні 100 років тому, вірили: чорта згадай – він і з'явиться. Так само закарпатці уникають слова «яструб», а називають його, наприклад, *пан* або ще краще – *сліпак*, щоб він не бачив і не хапав курей цих господарів [Красиков, 2018б, с. 81–82; Красиков, 2020а, с. 105]. Вужа на Рахівщині називають *гладун*, і це доволі відомий евфемізм: «Кажуть, що коло кожної хати є гладун – вуж» [ТМА]. Кайндль наводить низку синонімічних назв змій у гуцулів: «*гадина, поганка, нехар, доуга, доуганка*» [Кайндль, 2000, с. 141], і список цей далеко не вичерпний.

Щодо змій, то в обстежених селах прийнято уникали називання змій своїм іменем і взагалі їх не згадувати не тільки під час Великого посту, причому цього намагаються додержуватися люди всіх вікових категорій: «Не треба говорити про змій у Великий піст перед Паскою – і не будеш бачити змій» [ВОМ-1]; «У Великий піст не споминають змій» [КХМ]; «Коли Великий піст, не треба споминати за змій. Треба не ківати [чіпати – *М.К.*] їх – і вони не воюватимуть» [КОС]. Цього намагаються дотримуватися також серби і чорногорці [Гура, 1999, с. 338].

Однак є й така прескрипція: «Щоб змій не бачити, треба не говорити про них в усі чотири пости і не вбивати – тоді в лісі не будуть показуватися» [ОВД]. І тричі на тиждень (у понеділок, середу та п'ятницю) пропонується утримуватися від небезпечної номінації: «У божку не треба здогадувати змій, нічого за них не говорити – аби не показувалися» [ТВМ]. У болгар табується згадування змій на Єрмію та Сорок мучеників [Гура, 1999, с. 338].

Трапляється й найрадикальніше рішення – з цілком логічною і переконливою аргументацією: «Щоб змія не кусала, не треба її згадувати, не називати її на ім'я, бо як назвеш – думає, що кличе» [БКВ].

До речі, уникання небажаного буває й візуальним: у сакральний, відповідальний час забороняється дивитися на предмет, що викликає асоціацію з негативним, а тим більше брати його руками: на Верховинщині, за нашими записами, на Різдво не можна було дивитися на мотузку і веретено – аби весь

рік не бачити змії [Красиков, 2013, с. 28]; у багатьох регіонах України батькові, коли він йшов по воду для охрещення дитини, заборонялося не те що брати, а й дивитися на коромисло, щоб спина у дитинки не була кривою або щоб ця людина не пішла «кривою стежкою» (злодійською), тобто щоб її «доля не була кривою».

Свято Благовіщення дає привід потурбуватися про захист від змії, бо «всі гади виходять на Благовіщення» [БМІ]; а «до Благовіщення змія з землі не вийде – доки земля не здригне» [ПМВ]. Таке спостереження є і у В. Шухевича: гадам «не вольно з теплиць виходити, аж до Благовіщення. Того дніи отворит си земльи, здригнет си, вода си рушит, зими вже нема...» [Шухевич, 2018, с. 1178], і тоді їх старший розсилає по світу.

У наступному нормативі спрацьовує магічний імітативний принцип [див.: Красиков, 2013]: «На Благовіщення жаби, змії виходять з землі, і тому в цей день до хати нічого не несуть» [СВІ], аби ці створіння не лізли до домівки людини. В інших експедиціях по Карпатському регіону і на сході України інформанти зазвичай акцентували увагу на тому, що «на Благовіщення не можна нести до хати «ніякої палки – гадюка може покусати худобу, вони якраз вилазять на Благовіщення» [Муравський шлях – 97, 1998, с. 16]. У цій прескрипції архаїчна аналогія ЗМІЯ – ПАЛКА постає просто наочною.

У дане свято діє й заборона номінації змії: «На Благовіщення аби не називати змію – не буде під ноги людині попадати, не треба її згадувати» [СММ]. Болгари також вважають Благовіщення «змійним днем», однак в деяких регіонах цієї країни днем виходу змії уявляється свято Сорока мучеників [Гура, 1997, с. 334–335]. За карпатськими ж повір'ями, саме на Благовіщення «прокидаються гадюки, ящірки, жаби, мурашки і виповзають із зимових сховищ на поверхню землі. Якщо не виповзуть, то, за переказами, їм доведеться перебувати там аж до наступного Благовіщення» [Чорі, 2001, с. 87].

Унебезпечитися від нападів плазунів можна також у Святвечір. Подібно до закликання Мороза до хати, запрошують й інших насправді небажаних гостей – градову хмару, вовків і зокрема змії: «На Святий вечір треба кликати змії до себе на вечерю: якщо ти тепер не прийдеш, то і не приходь» [КХМ]; «Змії запрошують на Святвечір. Як я тебе запрошую, а ти не прийшов на Різдво, так аби не приходив протягом року» [КГЮ-2].

Крім вербальної магії, у святковий час застосовується й акціональна. Вважається: «Якщо дати з святвечірнього столу вівцям і корові – не ласує ні змія кусати, ні відьма манну відбирати. Цю їду під стіл кладуть. До полудня всі 12 страв повинні бути покладені» [РАВ]; «Кутю розсипають на дворі у Святвечір – тоді змії цілий рік не показуються» [ЮОВ]; «На Святий вечір не їли цілий день, а ввечері береся свята вечеря (з кожної страви у мисочку їди), виносять надвір і говорять: “Усі змії! Я вас кличу на Тайну вечерю! Як не маєте моци на Тайну вечерю уступити, так абис-то не мали моци мене укусити”. Так моя мама заклінала, брала вечерю і йшла надвір – усі 12 страв у мисочку брала. І від худоби говорила: “Усі

звірька: вовки, лисиці, усі змії, зміїці, медведі – я вас кличу на Тайну вечерю! Як не маєте моци на Тайну вечерю уступити, так абис-то не мали моци мою маржину поразити!” Ми ще не їли вечерю, але перший раз їх кликали на вечерю. А відтак на другий день давали худобині ту вечерю, що збирали у мисочку, – корові, вівці. Вівцю вовк не візьме, як вона [мати – М.К.] примову на Святу вечерю кінчит» [ШОІ]; «Я змії заклінаю в свята Різдвяні: готую вечерю і даю худобі їсти, та й на тій вечері кличу її до вечері: “Кличу тебе до Тайної вечері, заклінаю те! Як не маєш моци до Тайної вечері приступити, у Сонці та у Місяці гніздо ввити, не маєш моци до людини і худоби приступити” [згадаймо наведене вище замовляння з с. Водія: «Як нимає моци Гніздо в сонцю вिति...» – М.К.]. Дванадцять раз треба сказати, бо 12 страв: хліб, ріпка [картопля – М.К.], мід, голубці, гриби, фасоль, пшениця [аналог куті – М.К.], з горохом, маком, медом, пироги (вареники), фанкі (як булочка, в оливi жариться)» [БВІ]. О. Левкієвська влучно назвала такий спосіб захисту «моделированием ложной встречи с опасностью», парадоксальність якого полягає у тому, що «для того чтобы избежать ущерба от непредсказуемого, непредвиденного контакта с опасностью, нужно не уклоняться от встречи с ней, а назначить, “смоделировать” эту встречу на такое время, когда она не сможет принести ощутимого вреда» [Левкиевская, 2002, с. 55].

У селі Костилівка на Рахівщині старі люди наставляють: «Щоб змії не підходили до хати, голку не бери в руки після Різдва і після Великодня цілий тиждень. Особливо опасно шити на дворі в ці дні, бо гадюка присуватиметься до хати» [Красиков, 2017а, с. 145]. У відносно близькому до села Лазещина Рахівського району Закарпатської області селі Яблуниця на Івано-Франківщині є цікавий норматив: «Щоб змії не бачити, з Різдва до Маланки не можна зашивати ніякі речі, а як велика необхідність – запекти кінчик гострий голки в печі (до червоного), тоді можна шити. А на Маланку треба ввечері “Маланку зашити” – все лихе зашити, що гаддя повзас – не бачити. Ввечері на Маланку будь-що зашивали, щоб зашити все лихе і змії не бачити протягом року» [КММ]. Голка з ниткою у даному випадку асоціюються зі змією – саме тому треба уникати цього її метафоричного (символічного) образу у певний час і навпаки – в інший сакральний час робити заборонені ще вчора дії, спрямовані на магічну «локалізацію» небезпечної істоти; розпечений же кінчик голки асоціюється зі знешкодженням жалом.

Свічка, яка горіла на могилі, може бути прекрасним апотропеем («омертвіє» все, що являє небезпеку для її власника), однак придбання такого оберега – небезпечна справа: «З цвинтаря брали свічку, щоб не переходило (змії не зустрічались), але цього не можна робити» [КГЮ-2]. «З цвинтаря свічку і взагалі нічого не можна брати: можна щось погане принести. Але робили так і носили за собою свічку в ліс – тоді змії не видиш, не показуються. Свічку з цвинтаря ховали у дворі. Можна і того хазяїна привести на свій город – є дух цвинтаря, він охороняє все, що на цвинтарі. Можуть повмирати у хаті, в яку принесли свічку з цвинтаря. Як три рази промовлесте “Живи

помочі» (“І попереш і льва, і змія”) – теж не бачите, змія тікає гет» [КГЮ-1]. Маються на увазі слова з 90-го псалма, відомого в народі як молитва «Живі помочі», де йдеться про силу Божого заступництва, з яким «на гаспида і василіска наступиш, і потопчеш льва і змія» [90 псалом]. У випадку сильних хвороб та для «профілактики» нещастя зазвичай радять прочитати цю молитву 40 разів, однак і триразове прочитання, як ми бачимо у наведеному вище наративі, завдяки сакральному числу 3, має, на думку інформантів, велику силу – достатню для охорони людини від змій.

Проте змія може бути й зняряддям Бога для покарання чи залякування тих, хто нехтує церковним святом: «Як людина йде на свето малини, гриби збирати – змії їй будуть показуватися» [ТМД]. За Р. Кайндлем, понад 100 років тому гуцули вважали, що буде гірше: «Гадюка вочевидь вкусить того, хто працює в святковий день; такого безбожника вона з нетерпінням вичікує часом і цілий рік, поки їй трапиться зручна нагода» [Кайндль, 2000, с. 141]. Ймовірно, саме це мали на увазі інформанти Ф. Потушняк, коли стверджували, що змія кусає лише того, «на кого є допуст Божий» [Потушняк, 1941а, с. 89]. Карається ж тільки та змія, яка вкусила людину самовільно.

Вбивати змій, навіть отруйних, на Рахівщині не радять – хіба що у крайніх випадках: «Змій не вбивай – не буде показуватися» [ЮОВ]; «Вбивати змій не можна. Кажуть, якщо вбити, будуть показуватися» [ГОО]; «Є люди, яким дуже часто показуються гадюки. Мій сусід вбиває гадюк – і вони йому часто показуються» [ШАД]; «Не вбивай змій, бо вони лізуть тоді на очі – показуються часто. Був один чоловік без рук і він вбивав їх страшно – показувалися» [ШАМ]. Ми не зафіксували уявлення про суворе покарання за вбивство змій, яке відзначав Р. Кайндль: «Гадюку не можна вбивати, бо умруть батьки або буде шкода поголів'ю худоби» [Кайндль, 2000, с. 141]. Софрон Витвицький 1863 р. у своєму нарисі про гуцулів Верховинщини писав про розповсюджені у них «шкідливий забобон»: «Не бий софію (гадину), бо ти умре мама рідна» [Витвицький, 1993, с. 62]. Безумовно, це рудимент тотемізму, «софія» ж («мудрість!») – евфемістичний антропонім. Цікаво, що в Україні зустрічається заборона вбивати жаб з аналогічною мотивацією: «мати умре» [Скуратівський, 1996, с. 376]. В. Скуратівський з цим табу пов'язував традицію обережного рятування жаби від змій за допомогою палиці [Скуратівський, 1996, с. 376]. Взагалі ж дослідники відзначають дуже широко розповсюджене уявлення, що особливо не можна вбивати ні в якому разі «домашню змію», що вважається добрим духом-охоронцем обійстя, — звідси й покарання смертю «домашніх», тобто батьків або свійських тварин (худоби).

«Надприродні» властивості змій вбачаються інформантам у такому факті: «Коли уб'єш [змію – *М.К.*] – мечеться кусками, поки сонце не заходить» [БІС]. Повір'я про надзвичайну живучість змій широко розповсюджені у слов'янському світі: на Чернігівщині, на Півночі Росії, у Польщі люди вірили у те, що навіть шматки розрубленої змій, розкидані далеко, злязяться і

змія оживає [Гура, 1997, с. 302–303].

Як і взагалі в Україні, в селах Рахівського району є уявлення про дворову змію, яку не можна чіпати: «Місцева є – змія коло кожної хати» [ВОМ-2]; «Кажуть, що під кожним хлівом є свій вуж» [ЗМВ]; «Під кожною хатою є вуж. Він як часи цокає» [АМН]; «У кожному хліві живе гадючка (вуж), і вбивати її не можна» [ВВН]. Пояснень такої поведінки ми не почули, однак відомо, що в народній культурі слов'ян широко розповсюджені уявлення про патерналістську та охоронну місію «домашньої змій» по відношенню до рогатої худоби, особливо корів [Левкієвская, 2002, с. 339]. Хоча є не менш популярне уявлення, що «домашня змія» є у кожній хаті і саме вона забезпечує родині добробут і лад, більше того – відсутність її вважається ненормальною і свідчить про те, що тут живе зла людина [Левкієвская, 2002, с. 340] (до речі, є повір'я, зокрема й в Карпатах, що лелека зів'є гніздо тільки на подвір'ї хорошої людини). Безумовно, це пережиток тотемізму, і в архаїчні часи люди були впевнені: саме тому, що змія є міфічним першопредком родини, вона дбає загадковим чином про її благополуччя. Зафіксована нами назва «домашньої змій» «місцева» корелює з назвами «грунтова», «грунтовичка» («від замешкування у конкретному господарстві, “на ґрунті”») [Галайчук, 2021в, с. 416]), що вживаються на Івано-Франківщині, або з бойківським народним терміном «підграмниця» — змія, що живе під підвалинами [Левкович, 2010, с. 8].

В. Король, який теж на Рахівщині записував аналогічні повір'я, слушно зазначає, що образ «домашньої змій» «виявляє чіткі ознаки домашнього духа через міфологізований зв'язок з домашньою худобою. Побутовують на досліджуваній території оповідки, за якими домашній дідько міг бути в подібі змій» [Король, 2018а, с. 200]. На Закарпатті, на відміну від інших регіонів України (Полтавщини, Харківщини, Сумщини, Дніпровщини, Вінничини тощо), ми не зафіксували у даній експедиції найменування домашнього вужа «хазяїном», однак фактично саме так його сприймають наші інформанти. Це характерно й для багатьох інших слов'янських культур [Гура, 1997, с. 307].

Бувають люди, у яких є особлива чутливість до змій: «Донька, коли йде в ліс, чує, як йде змія – дзвенить!» [КАЮ]. Однак для більшості селян зустріч у лісі з плазуном – неприємна несподіванка. Тому народ давно виробив свої правила безпеки, у яких суто фізичний фактор переплетений із метафізичним: «Гие часником намастити ноги від змій» [ТМД]; «Кладуть часник у носок, у чобіт, коли йдуть в ліс. Але розказували, що у часнику сиділа змія» [ВОМ-1]; «Змії треба сокотити. Резинові чоботи натирають часником» [СММ]; «Береш з собов, як ідуть в ліс по яфени, часник – кладуть у чоботи, натирають ноги, взуття» [ОВМ]; «У ліс йдуть – мастьт ноги часником, перо зелене ставлять, щоб джок [запах – *М.К.*] був і гави [змії – *М.К.*] тікали. Є у нас сусід, якого батьки навчили: куди б не пішов – гави від нього тікають, бояться» [ПЮІ]; «Щоб змій не бачити в лісі – часник з собов треба брати в носки, взуття» [ПДІ]; «Щоб змія не кусала, кладуть часник у взуття або в кишеню» [КМС]; «У ліс ідеш – засунь стебло часнику у чоботи, аби не вкусили змій»

[РАВ]; «Чоботи треба натерти часником, коли йдуть по малину, гриби, – запаху того не люблять змії» [БКВ]; «Коли ідеш в ліс, треба брати часнок. Кидаєш у чобіт зубочок – відганяє всю нечисть, а гад на тебе уже не йде і звір. Всього один зубочок» [КІІ]; «В ліс ідеш – часником мастити руки і ноги треба» [КОС]; «Як ідеш в малину, по гриби, треба мати часнок коло себе обов'язково. Коли побачиш змію, можна почистити часник і подавити» [БМД]; «Як ідеш в ліс – насип часника у взуття від змії» [СММ]; «Щоб змія не кусала, часником мастити треба взуття» [ВКД]; «Часником треба мастити ноги до коліна від змії» [КАІ-1]; «Часник не люблять малфа і змія. У карман кладут. Як ідеш у ліс – ноги помасти: вони чують часник, вони тікають. Змії мені сі не показують» [ЛВМ].

Про часник у закарпатській традиції ми писали у спеціальній етноботанічній розвідці [Красиков, 2019б, с. 135–136] і у низці інших праць [Красиков, 2017а, с. 144–145; Красиков, 2018а, с. 73; Красиков, 2018д, с. 401; Красиков, 2020б, с. 532; Красиков, 2020в, с. 204], зокрема й як про оберіг від малф та повітрюль. Звертаємо увагу на поєднання у наведеній вище нарації міфічних малф і реальних змії, які однаково, за твердженням інформаторки, не переносять часнику. Часник для закарпатців – універсальний оберіг як від нечистої сили («Без часнику не можна йти на цвинтар, аби хтось не покегнув» [БІФ]), так і від змії. М. Тиводар відзначав, що в українських селах Закарпаття напередодні свята Юрія «вим'я корів натирали часником або цибулею», і «це робилось для того, щоб до тварин не брались злі сили та хижакі» [Тиводар, 1994, с. 382].

При укусі змії також використовують часник. В Ясінях в разі укуса худоби гадиною знахарки знають: треба «взяти голку і головку часника, або ніж і колоти часник», промовляючи примову, причому читати її треба сакральну кількість разів: «Примову читати 7 раз. Тим часником мастити укусу гадина» [Король, 2018б, с. 218]. Ніж береться не будь-який: за нашими записами у тих же Ясінях, знахар, який лікує від укусу змії, закликає своє «знаряддя праці» на Різдво – у найсакральніший і найсильніший з магічної точки зору час року [Красиков, 2018г, с. 214]. М. Тиводар описав близький до наведеного вище, але трохи складніший процес лікування: «На Рахівщині знахар, взявши головку часнику в праву руку, а голку в ліву, наколював його з одного кінця і виголошував заклинання. Потім втикав голку у другий кінець часнику і знову закликав. Виголосивши заклинання, знахар натирив часником вівцю від голови до хвоста, його залишки товкли і натирали місця укусу» [Тиводар, с. 375]. Аналогічні дії знахурів у даному випадку протягом ХХ століття неодноразово фіксували дослідники Гуцульщини [Тиводар, с. 375]. Зрозуміло, чому «дуже гіркий часник в Україні називають «гадячим» або ж «москалем» [100 найвідоміших, 2002, с. 375]. Протикання ж *головки* часнику, можливо, за архаїчною логікою, асоціювалося з головою змії і було по відношенню до неї тим самим, що роблять в інших випадках з головоподібними предметами з метою шкідницької магії, – аби гадинка «відкликала» свою отруту.

Цікаво, що за Р. Кайндлем, «рани від укусів

гадюки лікуються часником. Проте торкатися до гадюки часником не можна, бо вона тут же вкусить» [Кайндль, 2000, с. 141]. В. В. Усачова слушно зазначає, що слов'янські (та й деякі інші) народи настільки вірили в апотропеїчну силу часнику й універсальність його як оберега від усілякого лиха, що навіть номінація його у критичну хвилину мала рятівний ефект – наприклад, у росіян при зустрічі з лешим [Усачова, 2008, с. 215].

Однак є й інші універсальні апотропеї, які використовують для захисту від змії, – сіль і мак (зазвичай свячені): «Солі, часнику брали в чоботи від змії» [КГЮ-2]; «Солі клали в чобіт, як в ліс ішли, щоб змія не вкусила» [АМН]; «Я сіль і мак сиплю у топанки, як іду куди. Миром чоло треба мастити, як ідеш» [БВІ]. Мак брали дикий, так званий «видюк».

У снотлумачній традиції мешканців Рахівщини змія віщує скоріше погане:

«Як сниться змія – одні кажуть на гроші, а я кажу: змія то змія – хтось шкоду зробить» [КМІ]; «Сон: вуж, будь-яка змія – гризота» [ВОМ-1]. Подібну символіку сновидіння дослідники відзначали й на інших східнослов'янських територіях, зокрема у Брестській області: «змея укусит – значит, кака-я-нибудь женщина навредит» [Гура, 1997, с. 279]. Але гадюка і вуж зазвичай розрізняються у тлумаченні сновидень: «Гадюка укусе – погана жінка, не впиєш оглянуться, тебе “укусе”. Вуж сниться – на чоловіків, на женихів» [Красиков, 2005, с. 220]. У випадку з вужем спрацьовує рима: *вуж – муж*. Вуж в якості чоловіка – розповсюджений сюжет у слов'янських чарівних казках.

Висновки і пропозиції. Підводячи підсумок, можна констатувати, що повір'я й обрядодії, пов'язані зі змією, на Рахівщині входять до актуального шару традиційної народної культури. Одна з причин фактичної незмінності протягом щонайменше двох останніх століть цих уявлень та обрядодій – у тому, що спосіб господарювання в сільській місцевості Закарпаття кардинально не змінився (особливо скотарство, збирання грибів, ягід, трав), контакт людини з природним середовищем залишається найтіснішим, а тому і вироблені народною практикою табуації та превентивні магічні дії відносно небажаних зустрічей із плазунами, а також лікувальні засоби при укусі змії передаються з покоління в покоління.

Новизна даної роботи полягає у тому, що в статті вперше введений в науковий обіг значний польовий етнографічний матеріал та удосконалено методики емпіричного та аналітичного дослідження даної проблематики. Записані нами тексти чітко демонструють амбівалентність образу змії у традиційній культурі гуцулів, як і взагалі слов'ян, певну парадоксальність її символіки, на яку звертав увагу ще О. Гура: з одного боку, змію вбивати не можна, а з іншого – за її вбивство прощаються гріхи; змія приносить добро, а може принести й зло, навіть загибель людини або тварини тощо. Ми спостерігаємо тяглість традиції та широту її розповсюдження. Більша частина проаналізованих вірувань і магічних дій мають аналоги як у Карпатському краї, так і на значній території України, а деякі й у сусідніх слов'янських державах. Зважаючи на обсяг статті, ми такі паралелі

проводили стосовно лише найважливіших аспектів, однак у подальшому таке системне порівняльно-етнологічне дослідження може бути темою окремої розвідки; перспективною є й локальна компаративістика на основі матеріалів, записаних у сусідніх із Рахівщиною районах Закарпаття та Прикарпаття (ми навели тільки кілька прикладів).

Варто було б зібрати польові матеріали у закарпатських селах, де переважає румунська,

угорська, словацька чи інша неукраїнська етнічна спільнота, і проаналізувати відповідні друковані та архівні джерела, у яких йдеться про змію у народних віруваннях та звичаєвості цих етнічних груп, й співставити їх із наведеними вище свідченнями. Принаймні багатство і різноманітність записаних нами матеріалів дають підставу для майбутніх як синхроністичних, так і діахронічних етнологічних і власне етносерпентологічних студій.

Список використаних друкованих джерел

- Витвицький, С., 1993. *Історичний нарис про гуцулів* / пер., передм. і прим. М. Васильчука; Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини і Покуття імені Йосафата Кобринського, [Коломия]: Світ, 96 с.
- Галайчук, В., 2021а. *Традиційні демонологічні уявлення українців про домашніх духів*: монографія, Львів: Інститут народознавства НАН України, 452 с.
- Галайчук, В., 2021б. *Традиційні демонологічні уявлення українців про домашніх духів* : автореферат дис. ... д-ра іст. наук, Львів, 36 с.
- Галайчук, В., 2021в. *Традиційні демонологічні уявлення українців про домашніх духів* : дис. ... д-ра іст. наук, Львів, 528 с.
- Гапак, О., 2017. «Нижча» міфологія жителів Хмелева: [Інтерв'ю з М. Ватремою та Анною Федорівною, проведене І. Костаком та О. Гапак], *Етніка Карпат* : наук. щорічник : ст. та матеріали етнографічних експедицій / упоряд. : В. В. Коцан, П. Ю. Леню, вип. 2, Ужгород, с. 78–81.
- Гнатюк, В., 2000. *Нарис української міфології* / підготовка та опрацювання тексту, вступ. ст. і прим. Р. Кирчіва, Львів: Інститут народознавства НАН України, 264 с.
- Гоян, М.-Н., 2017. Народна демонологія с. Водиця: [Інтерв'ю з Василюю, 1946 р. н., проведене С. Старостою та М.-Н. Гоян], *Етніка Карпат*: наук. щорічник: ст. та матеріали етнографічних експедицій / упоряд. : В. В. Коцан, П. Ю. Леню, вип. 2, Ужгород, с. 95–97.
- Гура, А. В., 1999. *Змея, Славянские древности: этнолингвистич. словарь: в 5-ти тт.* / под общ. ред. Н. И. Толстого, т. 2: Д–К (Крошки), Москва, с. 333–338.
- Гура, А. В., 1997. *Символика животных в славянской народной традиции*, Москва : Индрик, 912 с. (Традиционная духовная культура славян / Современные исследования).
- Данко, І., 2019. Демонологічні уявлення с. Лемаковиця: [Інтерв'ю з А. М. Марушко, проведене І. Данко, М. Сокачем], *Етніка Карпат* : наук. щорічник : ст. і матеріали етнографічних експедицій / упоряд. : В. В. Коцан, П. Ю. Леню, вип. 4, Ужгород, с. 292–305.
- 90 псалом, [Online]. Доступно : <https://www.kyrios.org.ua/spirituality/prayer/24981-psalom-90.html> (дата звернення 11.05.2021).
- Кайндль, Р. Ф., 2000. *Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази* / [пер. з нім.], Чернівці : Молодий буковинець, 208 с.
- Карпов, В., 2016. Народна демонологія у с. Ореховиця Ужгородського району : [Інтерв'ю з В. І. Решетар, 1962 р. н., проведене В. Карповим та Я. Басараб], *Етніка Карпат*: наук. щорічник : ст. та матеріали етнографічних експедицій / шеф-ред. Р. Офіцінський, вип. 1, Ужгород, с. 89–92.
- Керечанин, З., 2019. Люди з демонічними ознаками у світоглядних уявленнях мешканців Виноградова : [Інтерв'ю з О. С. Зеліско, 1929 р. н., проведене З. Керечанин], *Етніка Карпат* : наук. щорічник : ст. і матеріали етнографічних експедицій / упоряд.: В. В. Коцан, П. Ю. Леню, вип. 4, Ужгород, с. 286–291.
- Козлова, Н. К., 2006. *Восточнославянские мифологические рассказы о змеях. Систематика. Исследование. Тексты*: монографія / науч. ред. В. М. Гацак, Омск: Издательский дом «Наука», 460 с.
- Король, В. В., 2020. Демонологічна палітра села Зарічево (за польовими матеріалами). *Науковий збірник Закарпатського музею народної архітектури та побуту*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Музей як науковий, культурно-освітній та комунікативний простір», присвяч. 50-річчю Закарпатського музею народної архітектури та побуту, вип. 7, Ужгород, с. 545–557.
- Король, В., 2018а. Домашні духи в народній демонології гуцулів Рахівщини (за польовими матеріалами), *Традиційна культура в умовах глобалізації: збереження автентичності та розвиток креативних індустрій* : матеріали наук.-практ. конф. 22–23 червня 2018 р., Харків, с. 196–205.
- Король, В. В., 2016. Кам'яна сокира-молот із села Тур'я Пасіка, *Харьковский историко-археологический сборник*, вип. 19, с. 19–24.
- Король, В., 2018б. Лікувальні замовляння із селища Ясіня Рахівського району (за польовими матеріалами), *Науковий збірник Закарпатського музею народної архітектури та побуту*: матеріали І Етнографічних читань «Збереження та популяризація культурної спадщини» (Ужгород, 15 грудня 2017 р.) / упоряд. В. В. Коцан, М. І. Мегела, вип. 5, Ужгород, с. 214–219.
- Король, В., 2018в. Лікувальні замовляння із сіл Видричка та Розтоки Рахівського району (за польовими матеріалами), *Науковий збірник Закарпатського музею народної архітектури та побуту* / упоряд. В. В. Коцан, М. І. Мегела, вип. 4, Ужгород, с. 321–325.
- Король, В., 2019а. Люди з демонічними ознаками та здібностями, «професіонали» у традиційних віруваннях гуцулів Закарпаття (за польовими матеріалами), *Музей просто неба в соціокультурному просторі* : матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчю заснування Національного музею народної архітектури та побуту України, Київ, с. 199–206.
- Король, В., 2019б. *Народна демонологія гуцулів Закарпаття* : автореферат дис. ... канд. іст. наук, Львів, 20 с.
- Король, В. В., 2019в. «Ті, що гадам розказують» у традиційних віруваннях села Широке Виноградівського району : [Інтерв'ю з П. І. Феєром, 1954 р. н., проведене В. Королем], *Етніка Карпат* : наук. щорічник : ст. і матеріали етнографічних експедицій / упоряд. : В. В. Коцан, П. Ю. Леню, вип. 4, Ужгород, с. 271–275.

- Король, В., 2018г. Рукописний збірник замовлянь із села Водиця Рахівського району Закарпатської області, *Етніка Карпат* : наук. щорічник : ст. та матеріали етнографічних експедицій / упоряд.: В. В. Коцан, П. Ю. Леню, вип. 3, Ужгород, с. 72–78.
- Костак, І., 2017. Народна магія с. Луг : [Інтерв'ю з М.М. Куриляк, 1945 р. н., та О.В. Бернар, 1943 р. н., проведене І. Костаком та М. Красикувим], *Етніка Карпат* : наук. щорічник : ст. та матеріали етнографічних експедицій / упоряд. : В. В. Коцан, П. Ю. Леню, вип. 2, Ужгород, с. 73–77.
- Красиков, М. М., 2020а. Гуцули: магія у птахівництві (за експедиційними матеріалами), *Традиційна культура в умовах глобалізації: нові виклики та світові тренди* : матеріали наук.-практ. конф. з міжнар. участю, 18-19 верес. 2020 р., Харків, с. 104–114. [Online]. Доступно: <https://www.cultura.kh.ua/uk/activities/cultural-heritage/scientific-activities> (дата звернення 11.05. 2021).
- Красиков, М., 2019а. Дні тижня у повір'ях сучасного населення Рахівщини: семантика і прагматика, *Науковий збірник Закарпатського музею народної архітектури і побуту*, вип. 6 / упоряд. : В. В. Коцан, М. І. Мегела, Ужгород, с. 353–357.
- Красиков, М. М., 2020б. З народної демонології гуцулів Рахівщини: персоналії (за експедиційними матеріалами), *Науковий збірник Закарпатського музею народної архітектури та побуту*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Музей як науковий, культурно-освітній та комунікативний простір», присвяч. 50-річчю Закарпатського музею народної архітектури та побуту, вип. 7, Ужгород, с. 528–536.
- Красиков, М. М., 2020в. Закарпатські наративи про зв'язки з Потойбічним (за експедиційними матеріалами), *Науковий вісник Ужгородського університету*, сер. «Історія», вип. 1 (41), с. 201–213. [Online]. Доступно: <http://visnyk-ist.uzhnu.edu.ua/issue/view/13174> (дата звернення 11.05. 2021).
- Красиков, М., 2013. Імітативна магія у звичаєвості гуцулів Верховинщини, *Народна творчість та етнологія*, № 6, с. 17–36.
- Красиков, М. М., 2018а. Магія повсякдення (за матеріалами експедиційних досліджень), *Харьковский историко-археологический сборник*, вып. 23, Харьков, с. 72–83. [Online]. Доступно: http://knigoizdat.org.ua/HIAS/hias_23.pdf (дата звернення 11.05. 2021).
- Красиков, М. М., 2018б. Магія Свята у традиційній народній культурі закарпатців (за матеріалами польових досліджень на Рахівщині 2017 р.), *Етніка Карпат* : наук. щорічник : ст. та матеріали етнографічних експедицій / упоряд. : В. В. Коцан, П. Ю. Леню, вип. 3, Ужгород, с. 79–93.
- Красиков, М., 2005. Матеріали до українського сонника. (Із записів Михайла Красикова), *Народний сонник* / упоряд., записи, передм. Миколи Дмитренка, Київ, с. 209–229.
- Красиков, М. М., 2017а. Побутова магія сьогодні (за матеріалами польових досліджень на Рахівщині 2016 р.), *Традиційна культура в умовах глобалізації: сучасний дискурс щодо збереження та популяризації нематеріальної культурної спадщини* : матеріали наук.-практ. конф. 23–24 червня 2017 р., Харків, с. 141–147.
- Красиков, М. М., 2018в. Презумпція добра у традиційній народній культурі українців (за матеріалами польових досліджень 2017 р.), *Матеріали I Міжнародної наукової електронної конференції «Культура в процесі духовно-морального розвитку глобального суспільства»*, Харків, 21 лютого 2018 року, Харків, с. 49–59. [Online]. Доступно: <http://dspace.khntusg.com.ua/handle/123456789/1899> (дата звернення 12.05. 2021).
- Красиков, М. М., 2018 г. Принцип ініціальності у звичаєвості сучасних закарпатців (за матеріалами експедиції 2017 р. на Рахівщину), *Традиційна культура в умовах глобалізації: збереження автентичності та розвиток креативних індустрій* : матеріали наук.-практ. конф. 22–23 червня 2018 р., Харків, с. 214–223.
- Красиков, М. М., 2019б. Рослини в повір'ях сучасних закарпатців (за експедиційними матеріалами), *Традиційна культура в умовах глобалізації і синергія традиції та інновацій* : матеріали наук.-практ. конф. 21–22 черв. 2019 року, Харків, с. 134–140.
- Красиков, М. М., 2018д. Соціокультурні нормативи поведінки мешканців смт Великий Бичків Рахівського району Закарпатської області України, *Румунсько-українські відносини. Історія і сучасність*. Täsnađ, 26–28 octombrie 2017. = *Relații romano-ukrainene, Istorie și contemporaneitate*, Satu Mare București, s. 395–404.
- Красиков, М. М., 2017б. Сучасні магичні практики закарпатців, *Етніка Карпат* : наук. щорічник : ст. та матеріали етнографічних експедицій / упоряд. : В. В. Коцан, П. Ю. Леню, вип. 2, Ужгород, с. 38–44.
- Левкиевская, Е. Е., 1999. Змея домашняя, *Славянские древности: этнолингвистич. словарь*: в 5-ти тт. / под общ. ред. Н.И. Толстого, т. 2: Д–К (Крошки), Москва, с. 339–341.
- Левкиевская, Е. Е., 2002. *Славянский оберег. Семантика и структура*, Москва: Индрик, 336 с. (Традиционная духовная культура славян. Современные исследования).
- Левкович Н. М., 2010. *Народна демонологія Бойківщини* : автореферат дис. ... канд. іст. наук, Львів, 19 с.
- Малюк, А., 2018. Демонологічна палітра села Лазещина : [Інтерв'ю з В. І. Климпуш та І. О. Климпушем, проведене М. М. Красикувим, А.-В. С. Малюк, П. В. Ходаничем], *Етніка Карпат* : наук. щорічник : ст. та матеріали етнографічних експедицій / упоряд. : В. В. Коцан, П. Ю. Леню, вип. 3, Ужгород, с. 240–246.
- Муравський шлях – 97*, 1998 : матеріали комплексної фольклорно-етнографічної експедиції (по селах Богодухівського, Валківського, Краснокутського та Нововодолазького районів [Харківської обл.] / [авт.-упоряд.: М. М. Красиков, В. М. Осадча, М. О. Семенова, Н. П. Олійник, Харків: ХДІК, 360 с. [Online]. Доступно: <https://issuu.com/aguona/docs/mursliakh1997> (дата звернення 12.05. 2020).
- Потушняк, Ф., 1941а. Гадь вь народномь вѣрованю, *Литературна недѣля*, ч. 11 (12 октября), с. 88–90.
- Потушняк, Ф., 1941б. Гадь вь народномь вѣрованю, *Литературна недѣля*, ч. 12. (26 октября), с. 101–103.
- Сенько, І., 1996. Старший над гадюками, *Зелені Карпати*, № 1-2, с. 69–72.
- Скуратівський, В., 1996. *Русалії*, Київ: Довіра, 734 с.
- Сокач, М., 2019. Світоглядні вірування у с. Великі Ком'яти : [Інтерв'ю з І. М. Чонкою, 1951 р. н., проведене М. Сокачем], *Етніка Карпат* : наук. щорічник : ст. і матеріали етнографічних експедицій / упоряд. : В. В. Коцан, П. Ю. Леню, вип. 4, Ужгород, с. 306–312.
- Староста, С., 2017. Демонологія та магичні практики с. Ділове : [Інтерв'ю з О. В. Фіріщак, 1929 р. н., проведене С. Старостою та М.-Н. Гоян], *Етніка Карпат*: наук. щорічник : ст. та матеріали етнографічних експедицій / упоряд. : В. В. Коцан, П. Ю. Леню, вип. 2, Ужгород, с. 85–94.
- 100 найвідоміших образів української міфології*, 2002. / [В. Завадська, Я. Музиченко, О. Таланчук, О. Шалак], Київ: Орфей, 448 с. (100 найвідоміших).

- Тиводар, М., 1994. *Традиційне скотарство українських Карпат другої половини XIX – першої половини XX ст.* : історико-етнолог. дослідження, Ужгород: Карпати, 560 с.
- Тиховська, О., 2011. Архетипна семантика образу вужа / гадюки в українських чарівних казках, *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства* : зб. наук. праць / ред. кол.: В. В. Барчан [та ін.], вип. 16, Ужгород, с. 297–301.
- Тиховська, О. 2018. Етнопсихологічне підґрунтя уявлень про мисливство в міфології Закарпаття, *Науковий збірник Закарпатського музею народної архітектури та побуту*: матеріали I Етнографічних читань «Збереження та популяризація культурної спадщини» (Ужгород, 15 грудня 2017 р.). / упоряд. : В. В. Коцан, М. І. Мегела, вип. 5, Ужгород, с. 528–536.
- Тиховська, О., 2021. *Магія та міфологія в українському фольклорі Закарпаття : етнопсихологічний аспект*, Ужгород : Рік-У, 512 с.
- Тиховська, О. 2021а. *Міфологічні образи та магичні ритуали в українському фольклорі Закарпаття: етнопсихологічний аспект* : автореф. дис... д-ра філол. наук (спеціальність 10.01.07 – фольклористика), Львів, 36 с.
- Тиховська, О., 2017. Психоаналітичний аспект образу змії у міфології Закарпаття, *Збірник тез VI Всеукраїнської науково-практичної конференції «На шляху до синтезу філософії, науки і релігії на тему: «Міф, філософія, наука: історична траєкторія взаємин»*, Львів, с. 52–55.
- Усачёва, В. В., 2008. *Магія слова и действия в народной культуре славян* / сост. и ред. С. М. Толстая, Москва: Институт славяноведения РАН, 368 с.
- Чорі, Ю., 2001. *Від роду до роду. Звичаєво-обрядові традиції Закарпаття*, Ужгород: Видавництво В. Падяка, 172 с.
- Шухевич, В. О., 2018. *Гуцульщина* : в 5 частинах / передм. А. А. Карпенко; післям. М. С. Глушко; упоряд. О. О. Савчук, (Репринтне вид. 1899–1908 рр.), Харків: Видавець Олександр Савчук, 1218, [10] с., [294 іл.].

Список інформантів

- AMN – Зап. М. М. Красиков 9.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Анни Миколаївни N, 1937 р. н., освіта 3 кл., місцевої.
- БКВ – Зап. М. М. Красиков 9.07.17 у смт Ясіня Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Катерини Василівни Баккай, 1953 р. н., освіта сер. спец., місцевої.
- БІФ – Зап. М. М. Красиков 12.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Івана Федоровича Біличука, 1939 р. н., освіта 10 кл., місцевого.
- БВІ – Зап. М. М. Красиков 11.07.17 у смт Ясіня Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Василюки Іванівни Бойко, 1944 р. н., освіта 5 кл., місцевої.
- БІС – Зап. М. М. Красиков 21.07.17 у с. Яблуниця Надвірнянського р-ну Івано-Франківської обл. від Ілька Семеновича Бойчука, 1925 р. н., освіта 4 кл., місцевого.
- БМІ – Зап. М. М. Красиков 12.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Марії Іванівни Боклажук, 1960 р. н., освіта 10 кл., місцевої.
- БМД – Зап. М. М. Красиков 11.07.17 у смт Ясіня Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Марії Дмитрівни Бронтерюк, 1963 р. н., освіта 10 кл., місцевої.
- ВКД – Зап. М. М. Красиков 20.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Катерини Дмитрівни Васильчук, 1956 р. н., освіта сер. спец., нар. і жила у с. Броники Шепетівського р-ну Хмельницької обл., з 1979 р. живе у с. Лазещина.
- ВОМ-1 – Зап. М. М. Красиков 12.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Олени Михайлівни Васильчук, 1969 р. н., освіта 10 кл., місцевої.
- ВОМ-2 – Зап. М. М. Красиков 16.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Одарки Михайлівни Вербицької, 1962 р. н., освіта 10 кл., місцевої.
- ВОВ – Зап. М. М. Красиков 7.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Олени Василівни Вершак, 1942 р. н., освіта 6 кл., місцевої.
- ВВН – Зап. М. М. Красиков 15.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Вікторії Василівни N, 1988 р. н., освіта 11 кл., місцевої.
- ГОО – Зап. М. М. Красиков 20.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Олекси Олексійовича Гринюка, 1962 р. н., освіта 10 кл., нар. і жив у смт Ясіня, у с. Лазещина – з 1987 р.
- ЗМВ – Зап. М. М. Красиков 6.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Михайла Васильовича Зелінського, 1944 р. н., освіта 7 кл., місцевого.
- КП – Зап. М. М. Красиков 9.07.17 у смт Ясіня Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Івана Івановича Капчука, 1959 р. н., освіта 11 кл., місцевого.
- КАЮ – Зап. М. М. Красиков 5.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Анни Юріївни Климпуш, 1938 р. н., освіта 7 кл., місцевої.
- КВС – Зап. М. М. Красиков 4.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Василюки Стефанівни Климпуш, 1944 р. н., освіта 7 кл., місцевої.
- КМС – Зап. М. М. Красиков 18.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Марії Степанівни Климпуш, 1997 р. н., освіта незакінч. вища, місцевої.
- КХМ – Зап. М. М. Красиков 22.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Христини Михайлівни Климпуш, 2001 р. н., освіта 11 кл., місцевої.
- КАІ-1 – Зап. М. М. Красиков 13.07.17 у смт Ясіня Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Анни Іванівни Ключуряк, 1942 р. н., місцевої.
- КАІ-2 – Зап. М. М. Красиков 12.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Анни Ілліївни Ковбаснюк, 1950 р. н., освіта 10 кл., місцевої.
- КГЮ-1 – Зап. М. М. Красиков 8.07.17 у смт Ясіня Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Галини Юріївни Коростильової, 1955 р. н., освіта сер. спец., місцевої.
- КГЮ-2 – Зап. М. М. Красиков 13.07.17 у смт Ясіня Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Галини Юріївни Коростильової, 1955 р. н., освіта сер. спец., місцевої (сеанс разом з В. В. Королем).
- КМІ – Зап. М. М. Красиков 12.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Марії Іванівни Которожук, 1944 р. н., освіта сер. спец., місцевої.

КММ – Зап. М. М. Красиков 21.07.17 у с. Яблунця Надвірнянського р-ну Івано-Франківської обл. від Марії Михайлівни Кравчук, 1980 р. н., освіта 11 кл., нар. у с. Ворохта Надвірнянського р-ну Івано-Франківської обл., з 2000 р. живе у с. Яблунця.

КОС – Зап. М. М. Красиков 10.07.17 у смт Ясіня Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Олени Степанівни Кудзюрак, 1932 р. н., без освіти, місцевої.

ЛВМ – Зап. М. М. Красиков 14.07.17 у смт Ясіня Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Василини Михайлівни Лорізяк, 1932 р. н., освіти нема, місцевої.

ОВД – Зап. М. М. Красиков 22.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Василини Дмитрівни Оленічук, 1945 р. н., освіта 11 кл., місцевої.

ОГМ – Зап. М. М. Красиков 10.07.17 у смт Ясіня Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Галини Михайлівни Опаранюк, 1966 р. н., освіта сер. спец., місцевої.

ОВМ – Зап. М. М. Красиков 17.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Василини Михайлівни Ославської, 1936 р. н., освіта 4 кл., місцевої.

ПЮІ – Зап. М. М. Красиков 17.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Юрія Івановича Павлючка, 1954 р. н., освіта 9 кл., місцевого.

ПДІ – Зап. М. М. Красиков 17.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Досі Іванівни Підлатюк, 1976 р. н., освіта 10 кл., місцевої.

ПМВ – Зап. М. М. Красиков 7.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Марії Василівни Правдюкової, 1940 р. н., освіта 4 кл., місцевої.

РАВ – Зап. М. М. Красиков 19.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Антона Васильовича Романюка, 1936 р. н., освіта 8 кл., місцевого.

СММ – Зап. М. М. Красиков 15.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Марії Мирославівни Семенюк, 1948 р. н., освіта 10 кл., місцевої.

СВІ – Зап. М. М. Красиков 5.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Вікторії Іванівни Симкович, 1981 р. н., освіта вища, нар. і жила в с. Синевір Міжгірського р-ну Закарпатської обл., живе в м. Ужгороді.

ТМА – Зап. М. М. Красиков 5.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Марії Андріївни Ткачук, 1964 р. н., освіта вища, місцевої.

ТМД – Зап. М. М. Красиков 15.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Марії Дмитрівни Тимчук, 1943 р. н., освіта 10 кл., місцевої.

ТВМ – Зап. М. М. Красиков 19.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Василини Миколаївни Тулейдан, 1970 р. н., освіта 10 кл., місцевої.

ЦОМ – Зап. М. М. Красиков 20.07.17 у смт Ясіня Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Олексія Михайловича Цуперяка, 1961 р. н., освіта вища, нар. і жив до 1979 р. у смт Ясіня, з 1982 р. живе у с. Нересниця Тячівського р-ну Закарпатської обл.

ШАМ – Зап. М. М. Красиков 22.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Анни Миколаївни Шведюк, 1947 р. н., освіта сер. спец., місцевої.

ШОІ – Зап. М. М. Красиков 7.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Олени Іванівни Шеп'юк, 1954 р. н., освіта сер. спец., місцевої.

ШАД – Зап. М. М. Красиков 6.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Анни Дмитрівни Штефуряк, 1929 р. н., освіта 4 кл., місцевої.

ЮОВ – Зап. М. М. Красиков 11.07.17 у смт Ясіня Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Олени Василівни Юролюк, 1954 р. н., освіта сер. спец., місцевої.

References

Vy'tvy'cz'ky'j, S., 1993. Istory'chny'j nary's pro guczuliv [A Historical Essay about the Hutsuls] / per., peredm. i pry'm. M. Vasy'Гchuka; Kolomy'js'ky'j muzej narodnogo my'stecztva Guczul'shhy'ny' i Pokuttya imeni Josafata Kobry'ns'kogo, [Kolomy'ya]: Svit, 96 s. (in Ukrainian).

Ghalajchuk, V., 2021a. Tradycijni demonologichni ujavlennja ukrajinciv pro domashnikh dukhiv [Traditional demonological ideas of Ukrainians about domestic spirits]: monografija, Ljviv: Instytut narodoznavstva NAN Ukrajiny, 452 s. (in Ukrainian).

Ghalajchuk, V., 2021b. Tradycijni demonologichni ujavlennja ukrajinciv pro domashnikh dukhiv [Traditional demonological ideas of Ukrainians about domestic spirits] : avtoreferat dys. ... d-ra ist. nauk, Ljviv, 36 s. (in Ukrainian).

Ghalajchuk, V., 2021v. Tradycijni demonologichni ujavlennja ukrajinciv pro domashnikh dukhiv [Traditional demonological ideas of Ukrainians about domestic spirits]: dys. ... d-ra ist. nauk, Ljviv, 528 s. (in Ukrainian).

Gapak, O., 2017. «Ny'zhcha» mifologiya zhy'teliv Xmeleva [«Low» mythology of Khmelev residents] : [Interv'yu z M. Vatre moyu ta Annoyu Fedorivnoyu, provedene I. Kostakom ta O. Gapak], Etnika Karpat : nauk. shhorichny'k : st. ta materialy' etnografichny'x ekspedy'cij / uporyad. : V. V. Koczan, P. Yu. Len'o, vy'p. 2, Uzhgorod, s. 78–81. (in Ukrainian).

Gnatyuk, V., 2000. Nary's ukrajins'koyi mifologiyi [Essay on Ukrainian mythology] / pidgotovka ta opracyuvannya tekstu, vstup. st. i pry'm. R. Ky'rchiva, L'viv: Instytut narodoznavstva NAN Ukrajiny, 264 s. (in Ukrainian).

Goyan, M.-N., 2017. Narodna demonologiya s. Vody'cya [Folk demonology of the vlg. Vodytsia] : [Interv'yu z Vasy'ly'noyu, 1946 r. n., provedene S. Starostoyu ta M.-N. Goyan], Etnika Karpat : nauk. shhorichny'k : st. ta materialy' etnografichny'x ekspedy'cij / uporyad. : V. V. Koczan, P. Yu. Len'o, vy'p. 2, Uzhgorod, s. 95–97. (in Ukrainian).

Gura, A. V., 1999. Zmeya [The Snake], Slavyanske drevnosti: etnolingvistich. slovar: v 5-ti tt. / pod obshch. red. N. I. Tolstogo, t. 2. D–K (Kroshki), Moskva, s. 333–338. (in Russian).

Gura, A. V., 1997. Simvolika zhivotnykh v slavyanskoj narodnoj traditsii [Animal Symbolism in the Slavic Folk Tradition], Moskva : Indrik, 912 s. (Traditsionnaya dukhovnaya kultura slavyan / Sovremennye issledovaniya). (in Russian).

Danko, I., 2019. Demonologichni ujavlennja s. Lemakovy'cya [Demonological notions of vlg. Lemakovitsa'sfolk] : [Interv'yu z A. M. Marushko, provedene I. Danko, M. Sokachem], Etnika Karpat : nauk. shhorichny'k : st. i materialy' etnografichny'x ekspedy'cij / uporyad. : V. V. Koczan, P. Yu. Len'o, vy'p. 4, Uzhgorod, s. 292–305. (in Ukrainian).

90 psalom [Psalm 90], [Online]. Dostupno : <https://www.kyrios.org.ua/spirituality/prayer/24981-psalom-90.html> (data zvernennya 11.05. 2021). (in Ukrainian).

- Kajndl, R. F., 2000. Gučuly: yix zhy'ttya, zvy'chayi ta narodni perekazy [The Hutsuls: The Life, Customs and Folk Tales] / [per. z nim.], Chernivci : Molody'j bukovy' necz', 208 s. (in Ukrainian).
- Karpov, V., 2016. Narodna demonologiya u s. Orixovy'cya Uzhgorod'skogo rajonu [The Folk Demonology of Orikhovytisia Village in Uzhhorod District] : [Interv'yu z V. I. Reshetar, 1962 r. n., provedene V. Karpovym ta Ya. Basarab], Etnika Karpat : nauk. shhorichny'k : st. ta materialy' etnografichny'x ekspedy'cij / shef-red. R. Oficins'ky'j, vy'p. 1, Uzhgorod, s. 89–92. (in Ukrainian).
- Kerechany'n, Z., 2019. Lyudy' z demonichny'my' oznakamy' u svitoglyadny'x uyavlenniyax meshkanciv Vy'nogradova [People with demonic signs in the worldviews of the inhabitants of Vinogradov] : [Interv'yu z O. S. Zelisko, 1929 r. n., provedene Z. Kerechany'n], Etnika Karpat : nauk. shhorichny'k : st. i materialy' etnografichny'x ekspedy'cij / uporyad. : V. V. Koczan, P. Yu. Len'o, vy'p. 4, Uzhgorod, s. 286–291. (in Ukrainian).
- Kozlova, N. K., 2006. Vostochnoslavyanskije mifologicheskie rasskazy o zmeyakh. Sistematika. Issledovanie. Teksty : monografiya / nauch. red. V. M. Gatsak [East Slavic Mythological Stories about Snakes. Systematics. Research. Texts], Omsk: Izdatelskiy dom «Nauka», 460 s. (in Russian).
- Koroľ, V. V., 2020. Demonologichna palitra sela Zarichevo (za pol'ovy'my' materialamy') [The Demonological Palette of Zarichevo Village (based on onsite research)]. Naukovy'j zbirny'k Zakarpats'kogo muzeyu narodnoyi arxitektury' ta pobutu: materialy' Mizhnar. nauk.-prakt. konf. «Muzej yak naukovy'j, kul'turno-osvitnij ta komunikaty'vny'j prostir», pry'svyach. 50-richchyu Zakarpats'kogo muzeyu narodnoyi arxitektury' ta pobutu, vy'p. 7, Uzhgorod, s. 545–557. (in Ukrainian).
- Koroľ, V., 2018a. Domashni duxy' v narodnij demonologiyi guczuliv Raxivshhy'ny' (za pol'ovy'my' materialamy') [Home spirits in the folk demonology of the Hutsuls of Rakhiv district (by field materials)], Trady'cijna kul'tura v umovax globalizaciyi: zberezheniya avtenty'chnosti ta rozvy'tok kreaty'vny'x industrij : materialy' nauk.-prakt. konf. 22–23 chervnya 2018 r., Xarkiv, s. 196–205. (in Ukrainian).
- Koroľ, V. V., 2016. Kam'yana soky'ra-molot iz sela Tur'ya Pasika [A Stone Ax-Hammer of Turia Pasika Village], Xar'kovsky'j y'story'ko-arxeology'chesky'j sborny'k, vy'p. 19, s. 19–24. (in Ukrainian).
- Koroľ, V. 2018b. Likuval'ni zamovlyannya iz sely'shya Yasinya Raxivs'kogo rajonu (za pol'ovy'my' materialamy') [The Healing Spell of Yasinya Village in Rakhiv District (according to field study)], Naukovy'j zbirny'k Zakarpats'kogo muzeyu narodnoyi arxitektury' ta pobutu: materialy' I Etnografichny'x chy'tan' «Zberezheniya ta populyary'zaciya kul'turnoyi spadshhy'ny'» (Uzhgorod, 15 grudnya 2017 r.) / uporyad. V. V. Koczan, M. I. Megela, vy'p. 5, Uzhgorod, s. 214–219. (in Ukrainian).
- Koroľ, V., 2018v. Likuval'ni zamovlyannya iz sil Vy'dry'chka ta Roztoky' Raxivs'kogo rajonu (za pol'ovy'my' materialamy') [The Healing Spell of Vydrychka and Roztoka Villages in Rakhiv District (based on field study)], Naukovy'j zbirny'k Zakarpats'kogo muzeyu narodnoyi arxitektury' ta pobutu / uporyad. V. V. Koczan, M. I. Megela, vy'p. 4, Uzhgorod, s. 321–325. (in Ukrainian).
- Koroľ, V., 2019a. Lyudy' z demonichny'my' oznakamy' ta zdibnostyamy', «profesionaly'» u trady'cijny'x viruvannyax guczuliv Zakarpattia (za pol'ovy'my' materialamy') [People with demonic traits and abilities, «professionals» in traditional Hutsul beliefs of Transcarpathia (by field materials)], Muzej prosto neba v sociokul'turnomu prostori : materialy' Mizhnar. nauk. konf., pry'svyach. 50-richchyu zasnuvannya Nacional'nogo muzeyu narodnoyi arxitektury' ta pobutu Ukrainy', Ky'yiv, s. 199–206. (in Ukrainian).
- Koroľ, V., 2019b. Narodna demonologiya guczuliv Zakarpattia [Folk demonology of Hutsuls of Transcarpathia] : avtoreferat dy's... kand. ist. nauk, L'viv, 20 s. (in Ukrainian).
- Koroľ, V. V., 2019v. «Ti, shho gadam rozkazuyut» u trady'cijny'x viruvannyax sela Shy'roke Vy'nogradivs'kogo rajonu [«Ti, shho hadam rozkazuyut» in the traditional beliefs of the village of Shiroke, Vinogradovsky district] : [Interv'yu z P. I. Feyerom, 1954 r. n., provedene V. Koroľem], Etnika Karpat : nauk. shhorichny'k : st. i materialy' etnografichny'x ekspedy'cij / uporyad. : V. V. Koczan, P. Yu. Len'o, vy'p. 4, Uzhgorod, s. 271–275. (in Ukrainian).
- Koroľ, V., 2018g. Rukopy'sny'j zbirny'k zamovlyan' iz sela Vody'sya Raxivs'kogo rajonu Zakarpats'koyi oblasti [The Manuscript Collection of the Healing Spells of Vodytsya Village in Rakhiv District from Zakarpattye Region], Etnika Karpat : nauk. shhorichny'k : st. ta materialy' etnografichny'x ekspedy'cij / uporyad. : V. V. Koczan, P. Yu. Len'o, vy'p. 3, Uzhgorod, s. 72–78. (in Ukrainian).
- Kostak, I., 2017. Narodna magiya s. Lug [Folk magic of vlg. Lug] : [Interv'yu z M. M. Kury'lyak, 1945 r. n., ta O. V. Bernar, 1943 r. n., provedene I. Kostakom ta M. Kras'y'kovym], Etnika Karpat : nauk. shhorichny'k : st. ta materialy' etnografichny'x ekspedy'cij / uporyad. : V. V. Koczan, P. Yu. Len'o, vy'p. 2, Uzhgorod, s. 73–77. (in Ukrainian).
- Kras'y'kov, M. M. 2020a. Gučuly: magiya u ptaxivny'ctvi (za ekspedy'cijny'my' materialamy') [The Hutsuls: Poultry Magic (according to onsite research)], Trady'cijna kul'tura v umovax globalizaciyi: novi vy'kly'ky' ta svitovi trendy' : materialy' nauk.-prakt. konf. z mizhnar. Uchastyu, 18-19 veres. 2020 r., Xarkiv, s. 104–114. [Online]. Dostupno: <https://www.cultura.kh.ua/uk/activities/cultural-heritage/scientific-activities> (data zvernennya 11.05. 2021). (in Ukrainian).
- Kras'y'kov, M., 2019a. Dni ty'zhnya u povir'yax suchasnogo nasele'nnya Raxivshhy'ny' : semanty'ka i pragmaty'ka [Week Days in the Beliefs of the Contemporary Population of Rakhiv Region: Semantics and Pragmatics], Naukovy'j zbirny'k Zakarpats'kogo muzeyu narodnoyi arxitektury' i pobutu, vy'p. 6 / uporyad. : V. V. Koczan, M. I. Megela, Uzhgorod, s. 353–357. (in Ukrainian).
- Kras'y'kov, M. M., 2020b. Z narodnoyi demonologiyi guczuliv Raxivshhy'ny' : personaliyyi (za ekspedy'cijny'my' materialamy') [Of the Folk Demonology of the Hutsuls from Rakhiv Region: Personalities (according to field study)], Naukovy'j zbirny'k Zakarpats'kogo muzeyu narodnoyi arxitektury' ta pobutu: materialy' Mizhnar. nauk.-prakt. konf. «Muzej yak naukovy'j, kul'turno-osvitnij ta komunikaty'vny'j prostir», pry'svyach. 50-richchyu Zakarpats'kogo muzeyu narodnoyi arxitektury' ta pobutu, vy'p. 7, Uzhgorod, s. 528–536. (in Ukrainian).
- Kras'y'kov, M. M., 2020v. Zakarpats'ki naraty'vy' pro zv'yazky' z Potojbichny'm (za ekspedy'cijny'my' materialamy') [Transcarpathian Narratives about Contacts with the Other World (according to onsite research)], Naukovy'j visny'k Uzhgorod'skogo universy'tetu, ser. «Istoriya», vy'p. 1 (41), s. 201–213, [Online]. Dostupno: <http://visnyk-ist.uzhnu.edu.ua/issue/view/13174> (data zvernennya 11.05. 2021). (in Ukrainian).
- Kras'y'kov, M., 2013. Imityat'vna magiya u zvy'chayevosti guczuliv Verxovy'nshhy'ny' [The Imitative Magic of Hutsul Routine of Verkhovyna Region], Narodna tvorchist' ta etnologiya, №6, s. 17–36. (in Ukrainian).
- Kras'y'kov, M. M., 2018a. Magiya povsyakdennya (za materialamy' ekspedy'cijny'x doslidzhen') [The magic of everyday life (based on expeditionary studies)], Xar'kovsky'j y'story'ko-arxeology'chesky'j sborny'k, vyr. 23, Xar'kov, s. 72–83, [Online]. Dostupno: http://knigoizdat.org.ua/HIAS/hias_23.pdf (data zvernennya 11.05. 2021). (in Ukrainian).
- Kras'y'kov, M. M., 2018b. Magiya Svyata u trady'cijnij narodnij kul'turi zakarpatsiv (za materialamy' pol'ovy'x doslidzhen' na Raxivshhy'ni 2017 r.) [Magic of Holiday in the Transcarpathian Traditional Folk Culture (based on field studies in Rakhiv district in

- 2017)], *Etnika Karpat : nauk. shhorichny`k : st. ta materialy` etnografichny`x ekspedy`cij / uporyad. : V. V. Koczan, P. Yu. Len`o, vy`p. 3, Uzhgorod, s. 79–93.* (in Ukrainian).
- Krasy`kov, M., 2005. *Materialy` do ukrayins`kogo sonny`ka. (Iz zapy`siv My`xajla Krasy`kova) [The Materials to the Ukrainian Book of Dream Interpretations (an extract from the notes of Mikhail Krasikov)], Narodny`j sonny`k / uporyad., zapy`sy`,peredm. My`koly` Dmy`trenka, Ky`yiv, s. 209–229.* (in Ukrainian).
- Krasy`kov, M. M., 2017a. *Pobutova magiya s`ogodni (za materialamy` pol`ovy`x doslidzhen` na Raxivshhy`ni 2016 r.) [Household magic today (based on fieldworks in Rakhiv district in 2016)], Trady`cijna kul`tura v umovax globalizaciyi: suchasny`j dy`skurs shhodo zberezheniya ta populyary`zacyi nematerial`noyi kul`turnoyi spadshhy`ny` : materialy` nauk.-prakt. konf. 23–24 chervnya 2017 r., Xarkiv, s. 141–147.* (in Ukrainian).
- Krasy`kov, M. M., 2018v. *Prezumpciya dobra u trady`cijnij narodnij kul`turi ukrayinciv (za materialamy` pol`ovy`x doslidzhen` 2017 r.) [The presumption of goodness in traditional folk culture of Ukrainians (based on field researches of 2017)], Materialy` I Mizhnarodnoyi naukovoji elektronnoyi konferenciyi «Kul`tura v procesi duxovno-moral`nogo rozvy`tku global`nogo suspil`stva». Xarkiv, 21 lyutogo 2018 roku, Xarkiv, s. 49–59. [Online]. Dostupno: <http://dspace.khntusg.com.ua/handle/123456789/1899> (data zvernennya 12.05. 2021).* (in Ukrainian).
- Krasy`kov, M. M., 2018g. *Pry`ncy`p inicial`nosti u zvy`chayevosti suchasny`x zakarpatciv (za materialamy` ekspedy`ciji 2017 r. na Raxivshhy`nu) [The principle of initiality in the customs of modern Transcarpathians (according to the materials of the expedition to Rakhiv district in 2017)], Trady`cijna kul`tura v umovax globalizaciyi: zberezheniya avtenty`chnosti ta rozvy`tok kreaty`vny`x industrij : materialy` nauk.-prakt. konf. 22–23 chervnya 2018 r., Xarkiv, s. 214–223.* (in Ukrainian).
- Krasy`kov, M. M., 2019b. *Rosly`ny` v povir`yax suchasny`x zakarpatciv (za ekspedy`cijny`my` materialamy`) [Plants in the beliefs of modern Transcarpathians (based on on expedition materials)], Trady`cijna kul`tura v umovax globalizaciyi i sy`nergiya trady`ciji ta innovaciyi : materialy` nauk.-prakt. konf. 21–22 cherv. 2019 roku, Xarkiv, s. 134–140.* (in Ukrainian).
- Krasy`kov, M. M., 2018d. *Sociokul`turni normaty`vy` povedinky` meshkanciv smt Vely`ky`j By`chkiy Raxivs`kogo rajonu Zakarpats`koyi oblasti Ukrayiny` [Sociocultural norms of behavior of the residents of Velyky Bychkiy village of Rakhiv district of Transcarpathia region of Ukraine], Rumuns`ko-ukrayins`ki vidnosy`ny`. Istoriya i suchasnist`. Täsnađ, 26–28 octombrie 2017. = Relaĳii romano-ukrainene, Istorie űi contemporaneitate, Satu Mare Bucureűti, s. 395–404.* (in Ukrainian).
- Krasy`kov, M. M., 2017b. *Suchasni magichni prakty`ky` zakarpatciv [Modern magical practices of Transcarpathians], Etnika Karpat : nauk. shhorichny`k : st. ta materialy` etnografichny`x ekspedy`cij / uporyad. : V. V. Koczan, P. Yu. Len`o, vy`p. 2, Uzhgorod, s. 38–44.* (in Ukrainian).
- Levkievskaya, Ye. Ye., 1999. *Zmeya domashnyaya [The Home Snake], Slavyanskije drevnosti: etnolingvistiĳ. slovar: v 5-ti tt. / pod obshĳ. red. N. I. Tolstogo, t. 2. D–K (Kroshki), Moskva, s. 339–341.* (in Russian).
- Levkievskaya, Ye. Ye., 2002. *Slavyanskiy obereg. Semantika i struktura [The Slavic Amulet. Semantics and Structure], Moskva: Indrik, 336 s. (Traditsionnaya dukhovnaya kultura slavyan. Sovremennye issledovaniya).* (in Russian).
- Levkovyĳ N. M., 2010. *Narodna demonologhija Bojkivshhyny [Folk demonology of Boykivshchyna] : avtoreferat dys. ... kand. ist. nauk, Ljviv, 19 s.* (in Ukrainian).
- Malyuk, A., 2018. *Demonologichna palitra sela Lazeshhyna [Demonological palette of Lazeshchyna village] : [Interv`yu z V. I. Kly`mpush ta I. O. Kly`mpushem, provedene M. M. Krasy`kovy`m, A.-V. S. Malyuk, P. V. Xodany`chem], Etnika Karpat: nauk. shhorichny`k : st. ta materialy` etnografichny`x ekspedy`cij / uporyad. : V. V. Koczan, P. Yu. Len`o, vy`p. 3, Uzhgorod, s. 240–246.* (in Ukrainian).
- Muravs`ky`j shlyax – 97, 1998. [Muravsky Trail - 97]: *materialy` kompleksnoyi fol`klorno-etnografichnoyi ekspedy`ciji (po selax Bogoduxivs`kogo, Valkivs`kogo, Krasnokuts`kogo ta Novovodolaz`kogo rajoniv [Xarkivs`koyi obl.], [Avt.]-uporyad.: M. M. Krasy`kov, V. M. Osadcha, M. O. Semenova, N. P. Olijny`k, Xarkiv: XDIK, 360 s. [Online]. Dostupno: <https://issuu.com/aguona/docs/mursliakh1997> (data zvernennya 12.05. 2020).* (in Ukrainian).
- Potushnyak, F., 1941a. *Gađb v` narodnom` v`jrovanyu [Reptilians in Popular Beliefs], Ly`teraturna nedhlyya, ch. 11 (12 oktyabrya), s. 88–90.* (in Ukrainian).
- Potushnyak F., 1941b. *Gađb v` narodnom` v`jrovanyu [Reptilians in Popular Beliefs], Ly`teraturna nedhlyya. ch.12. (26 oktyabrya), s. 101–103.* (in Ukrainian).
- Sen`ko, I., 1996. *Starshy`j nad gadyukamy` [The Head of Vipers], Zeleni Karpaty`, №1-2, s. 69–72.* (in Ukrainian).
- Skurativs`ky`j, V., 1996. *Rusaliji [Rusaliĳ], Ky`yiv: Dovira, 734 s.* (in Ukrainian).
- Sokach, M., 2019. *Svitoglyadni viruvannya u s. Vely`ki Kom`yaty` [World beliefs in the village Velyki Komiaty] : [Interv`yu z I. M. Chonkoyu, 1951 r. n., provedene M. Sokachem], Etnika Karpat : nauk. shhorichny`k : st. i materialy` etnografichny`x ekspedy`cij / uporyad. : V. V. Koczan, P. Yu. Len`o, vy`p. 4, Uzhgorod, s. 306–312.* (in Ukrainian).
- Starosta, S., 2017. *Demonologiya ta magichni prakty`ky` s. Dilove [Demonology and Magical Practices of vlg. Dilove] : [Interv`yu z O. V. Firishhak, 1929 r. n., provedene S. Starostoyu ta M.-N. Goyan], Etnika Karpat : nauk. shhorichny`k : st. ta materialy` etnografichny`x ekspedy`cij / uporyad. : V. V. Koczan, P. Yu. Len`o, vy`p. 2, Uzhgorod, s. 85–94.* (in Ukrainian).
- 100 najvidomishy`x obraziv ukrayins`koyi mifologiyi, 2002. [100 (One Hundred) Most Famous Images of Ukrainian Mythology] / [V. Zavads`ka, Ya. Muzy`chenko, O. Talanchuk, O. Shalak], Ky`yiv: Orfej, 448 s. (100 najvidomishy`x). (in Ukrainian).
- Ty`vodar, M., 1994. *Trady`cijne skotarstvo ukrayins`ky`x Karpat drugoyi polovy`ny` XIX – pershoji polovy`ny` XX st. [Traditional Cattle Breeding of the Ukrainian Carpathians of the late XIX and the early XX century] : istory`ko-etnolog. doslidzhennya, Uzhgorod: Karpaty`, 560 s.* (in Ukrainian).
- Ty`xovs`ka, O., 2011. *Arxety`pna semanty`ka obrazu vuzha / gadyuky` v ukrayins`ky`x charivny`x kazkax [The Archetypal Semantics of the Adder/Viper Image in Ukrainian Fairy Tales], Suchasni problemy` movoznavstva ta literaturoznavstva : zb. nauk. pracz` / red. kol.: V. V. Barchan [ta in.], vy`p. 16, Uzhgorod, s. 297–301.* (in Ukrainian).
- Ty`xovs`ka, O. 2018. *Etnopsy`xologichne pidgruntya uyavlen` pro my`sly`vstvo v mifologiyi Zakarpattya [The Ethnic and Psychological Basis for the Ideas about Hunting in the Transcarpathian Mythology], Naukovy`j zbirny`k Zakarpats`kogo muzeyu narodnoji arxitektury` ta pobutu: materialy` I Etnografichny`x chy`tan` «Zberezheniya ta populyary`zacyi kul`turnoyi spadshhy`ny`» (Uzhgorod, 15 grudnya 2017 r.) / uporyad. : V. V. Koczan, M. I. Megela, vy`p. 5, Uzhgorod, s. 528–536.* (in Ukrainian).
- Ty`xovs`ka, O., 2021. *Magiya ta mifologiya v ukrayins`komu fol`klori Zakarpattya : etnopsy`xologichny`j aspekt [The Magic and Mythology in the Ukrainian Folklore of Transcarpathia: The Ethnic and Psychological Aspect], Uzhgorod : Rik-U, 512 s.* (in Ukrainian).

Ty`xovs`ka, O., 2021a. Mifologichni obrazy` ta magichni ry`tualy` v ukrayins`komu fol`klori Zakarpattya: etnopsy`xologichny`j aspekt [The Mythological Images and Magical Rituals in the Ukrainian Folklore of Transcarpathia: The Ethnic and Psychological Aspect] : avtoref. dy`s.... d-ra filol. nauk (special`nist` 10.01.07 – fol`klory`sty`ka), L`viv, 36 s. (in Ukrainian).

Ty`xovs`ka, O., 2017. Psy`xoanalitichny`j aspekt obrazu zmiyi u mifologiyi Zakarpattya [The Psychoanalytic Aspect of the Snake Image in the Transcarpathian Mythology], Zbirny`k tez VI Vseukrayins`koyi naukovo-prakty`chnoyi konferenciyi «Na shlyaxu do sy`ntezu filosofiyi, nauky` i religiyi na temu: « Mif, filosofiya, nauka: istory`chna trayektoriya vzayemy`n», L`viv, s. 52–55. (in Ukrainian).

Usacheva, V.V., 2008. Magiya slova i deystviya v narodnoy kulture slavyan [The Magic of Words and Acts in the Slavic Folk Culture] / sost. i red. S. M. Tolstaya, Moskva: Institut slavyanovedeniya RAN, 368 s. (in Russian).

Chori, Yu., 2001. Vid rodu do rodu. Zvy`chayevo-obryadovi trady`ciyi Zakarpattya [From family to family. Customs and ritual traditions of Transcarpathia], Uzhgorod: Vy`davny`ctvo V. Padyaka, 172 s. (in Ukrainian).

Shuxevy`ch, V. O., 2018. Guczul`shhy`na [Hutsul Region] : v 5 chasty`nax / peredm. A. A. Karpenko; pislyam. M. S. Glushko; uporyad. O. O. Savchuk, (Repry`ntne vy`d. 1899–1908 rr.), Xarkiv: Vy`davec` Oleksandr Savchuk, 1218, [10] s., [294 il.]. (in Ukrainian).

List of informants

AMN – Zap. M. M. Krasny`kov 9.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Anny` My`kolayivny` N, 1937 r. n., osvita 3 kl., miscevoyi.

BKV – Zap. M. M. Krasny`kov 9.07.17 u smt Yasinya Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Katery`ny` Vasy`livny` Bakkaj, 1953 r. n., osvita ser. specz., miscevoyi.

BIF – Zap. M. M. Krasny`kov 12.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Ivana Fedorovy`cha Bily`chuka, 1939 r. n., osvita 10 kl., miscevoyi.

BVI – Zap. M. M. Krasny`kov 11.07.17 u smt Yasinya Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Vasy`ly`ny` Ivanivny` Bojko, 1944 r. n., osvita 5 kl., miscevoyi.

BIS – Zap. M. M. Krasny`kov 21.07.17 u s. Yabluny`cya Nadvirnyans`kogo r-nu Ivano-Frankivs`koyi obl. vid Il`ka Semenovy`cha Bojchuka, 1925 r. n., osvita 4 kl., miscevoyi.

BMI – Zap. M. M. Krasny`kov 12.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Mariyi Ivanivny` Boklazhuk, 1960 r. n., osvita 10 kl., miscevoyi.

BMD – Zap. M. M. Krasny`kov 11.07.17 u smt Yasinya Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Mariyi Dmy`trivny` Bronteryuk, 1963 r. n., osvita 10 kl., miscevoyi.

VKD – Zap. M.M. Krasny`kov 20.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Katery`ny` Dmy`trivny` Vasy`l`chuk, 1956 r. n., osvita ser. specz., nar. i zhy`la u s. Brony`ky` Shepetivs`kogo r-nu Xmel`ny`cz`koyi obl., z 1979 r. zhy`ve u s. Lazeshhy`na.

VOM-1 – Zap. M. M. Krasny`kov 12.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Oleny` My`xajlivny` Vasy`l`chuk, 1969 r. n., osvita 10 kl., miscevoyi.

VOM-2 – Zap. M. M. Krasny`kov 16.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Odarky` My`xajlivny` Verby`cz`koyi, 1962 r. n., osvita 10 kl., miscevoyi.

VOV – Zap. M.M. Krasny`kov 7.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Oleny` Vasy`livny` Vershak, 1942 r. n., osvita 6 kl., miscevoyi.

VVN – Zap. M. M. Krasny`kov 15.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Viktoriyi Vasy`livny` N, 1988 r. n., osvita 11 kl., miscevoyi.

GOO – Zap. M. M. Krasny`kov 20.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Oleksy` Oleksijovy`cha Gry`nyuka, 1962 r. n., osvita 10 kl., nar. i zhy`v u smt Yasinya, u s. Lazeshhy`na – z 1987 r.

ZMV – Zap. M. M. Krasny`kov 6.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid My`xajla Vasy`l`ovy`cha Zelins`kogo, 1944 r. n., osvita 7 kl., miscevoyi.

KII – Zap. M. M. Krasny`kov 9.07.17 u smt Yasinya Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Ivana Ivanovy`cha Kapchuka, 1959 r. n., osvita 11 kl., miscevoyi.

KAYu – Zap. M. M. Krasny`kov 5.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Anny` Yuriyivny` Kly`mpush, 1938 r. n., osvita 7 kl., miscevoyi.

KVS – Zap. M. M. Krasny`kov 4.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Vasy`ly`ny` Stefanivny` Kly`mpush, 1944 r. n., osvita 7 kl., miscevoyi.

KMS – Zap. M. M. Krasny`kov 18.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Mariyi Stepanivny` Kly`mpush, 1997 r. n., osvita nezakinch. vy`shha, miscevoyi.

KXM – Zap. M. M. Krasny`kov 22.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Xry`sty`ny` My`xajlivny` Kly`mpush, 2001 r. n., osvita 11 kl., miscevoyi.

KAI-1 – Zap. M. M. Krasny`kov 13.07.17 u smt Yasinya Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Anny` Ivanivny` Klochuryak, 1942 r. n., miscevoyi.

KAI-2 – Zap. M. M. Krasny`kov 12.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Anny` Illivny` Kovbasnyuk, 1950 r. n., osvita 10 kl., miscevoyi.

KGYu-1 – Zap. M. M. Krasny`kov 8.07.17 u smt Yasinya Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Galy`ny` Yuriyivny` Korosty`l`ovoyi, 1955 r. n., osvita ser. specz., miscevoyi.

KGYu-2 – Zap. M. M. Krasny`kov 13.07.17 u smt Yasinya Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Galy`ny` Yuriyivny` Korosty`l`ovoyi, 1955 r. n., osvita ser. specz., miscevoyi (seans razom z V.V. Korolem).

KMI – Zap. M.M. Krasny`kov 12.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Mariyi Ivanivny` Kotorozhuk, 1944 r. n., osvita ser. specz., miscevoyi.

KMM – Zap. M. M. Krasny`kov 21.07.17 u s. Yabluny`cya Nadvirnyans`kogo r-nu Ivano-Frankivs`koyi obl. vid Mariyi My`xajlivny` Kravchuk, 1980 r. n., osvita 11 kl., nar. u s. Voroxta Nadvirnyans`kogo r-nu Ivano-Frankivs`koyi obl., z 2000 r. zhy`ve u s. Yabluny`cya.

KOS – Zap. M. M. Krasny`kov 10.07.17 u smt Yasinya Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Oleny` Stepanivny` Kudzyurak, 1932 r. n., bez osvity`, miscevoyi.

- LVM – Zap. M. M. Krasý'kov 14.07.17 u smt Yasinya Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Vasy`ly`ny` My`xajlivny` Lorizyak, 1932 r. n., osvity` nema, miscevoyi.
- OVD – Zap. M. M. Krasý'kov 22.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Vasy`ly`ny` Dmy`trivny` Olenichuk, 1945 r. n., osvita 11 kl., miscevoyi.
- OGM – Zap. M. M. Krasý'kov 10.07.17 u smt Yasinya Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Galy`ny` My`xajlivny` Oparanyuk, 1966 r. n., osvita ser. specz., miscevoyi.
- OVN – Zap. M. M. Krasý'kov 17.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Vasy`ly`ny` My`xajlivny` Oslavs`koyi, 1936 r. n., osvita 4 kl., miscevoyi.
- PYuI – Zap. M. M. Krasý'kov 17.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Yuriya Ivanovy`cha Pavlyuchka, 1954 r. n., osvita 9 kl., miscevoyi.
- PDI – Zap. M. M. Krasý'kov 17.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Dosi Ivanivny` Pidlatyuk, 1976 r. n., osvita 10 kl., miscevoyi.
- PMV – Zap. M. M. Krasý'kov 7.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Mariyi Vasy`livny` Pravdyukovoyi, 1940 r. n., osvita 4 kl., miscevoyi.
- RAV – Zap. M. M. Krasý'kov 19.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Antona Vasy`l`ov`cha Romanyuka, 1936 r. n., osvita 8 kl., miscevoyi.
- SMM – Zap. M. M. Krasý'kov 15.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Mariyi My`roslavivny` Semenyuk, 1948 r. n., osvita 10 kl., miscevoyi.
- SVI – Zap. M. M. Krasý'kov 5.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Viktoriyi Ivanivny` Sy`mkovy`ch, 1981 r. n., osvita vy`shha, nar. i zhy`la v s. Sy`nevir Mizhgirs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl., zhy`ve v m. Uzhgorodi.
- TMA – Zap. M. M. Krasý'kov 5.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Mariyi Andriyivny` Tkachuk, 1964 r. n., osvita vy`shha, miscevoyi.
- TMD – Zap. M. M. Krasý'kov 15.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Mariyi Dmy`trivny` Ty`mchuk, 1943 r. n., osvita 10 kl., miscevoyi.
- TVM – Zap. M. M. Krasý'kov 19.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Vasy`ly`ny` My`kolayivny` Tulejdan, 1970 r. n., osvita 10 kl., miscevoyi.
- CzOM – Zap. M. M. Krasý'kov 20.07.17 u smt Yasinya Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Oleksiya My`xajlovy`cha Czuperyaka, 1961 r. n., osvita vy`shha, nar. i zhy`v do 1979 r. u smt Yasinya, z 1982 r. zhy`ve u s. Neresny`cya Tyachivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl.
- ShAM – Zap. M. M. Krasý'kov 22.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Anny` My`kolayivny` Shvedyuk, 1947 r. n., osvita ser. specz., miscevoyi.
- ShOI – Zap. M. M. Krasý'kov 7.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Oleny` Ivanivny` Shep`yuk, 1954 r. n., osvita ser. specz., miscevoyi.
- ShAD – Zap. M. M. Krasý'kov 6.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Anny` Dmy`trivny` Shtefuryak, 1929 r. n., osvita 4 kl., miscevoyi.
- YuOV – Zap. M. M. Krasý'kov 11.07.17 u smt Yasinya Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Oleny` Vasy`livny` Yurolyuk, 1954 r. n., osvita ser. specz., miscevoyi.

SUMMARY

THE SUCCESSION OF TRADITIONS: THE SNAKE IN THE BELIEFS AND CUSTOMS OF THE HUTSULS OF RAKHIV REGION (ACCORDING TO MATERIALS GATHERED IN THE FIELDS)

Mykhailo Krasikov

PhD in Philology, Docent, Professor of the Department of Ukrainian Studies,
Cultural Studies and History of Science,
National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Kharkiv

The article is based on the materials recorded by the author in Rakhiv district of the Zakarpattia region in 2017. It has been systematized and analyzes the beliefs and customs of residents regarding the actions against snakes. These records are compared with a regional, an all-Ukrainian, and an all-Slavic context. Observing an extreme prevalence of ancient beliefs and rituals associated with snakes, the author sees the reasons for the establishment of this tradition in the region first and foremost in connection to the people (even the residents of small urban settlements) who live here and in the previous centuries had been in constant contact with the local natural environment. At the same time, they used their natural resources for life (gardens, orchards, forests, mountains, meadows, etc.) and came across reptiles. Secondly, despite the modernization impacts in the Zakarpattia region, the traditional folk culture is preserved as a whole that is it is kept in the minds of the majority of the population (at least of middle-aged and older ages) calendar holidays stay relevant with their complex beliefs and rituals, archaic and pagan, but strictly adapted to Christian realities (a phenomenon of the so-called «folk Christianity»). The author draws attention to apotropaic magical actions and disallowance of specific actions during holidays (primarily Christmas, Annunciation, Exaltation holidays) aimed at avoiding contact with snakes and the use of purely physical factors (including the garlic smell) to scare away reptiles. The proper attention is also paid to the beliefs about the Queen of snakes (with a crown on her head) and the algorithm of actions of those who want to become rich. Folk conceptions of a «magic wand» that becomes as such if a person manages to save a frog from the jaws of a snake have also been analyzed. The article also throws light on a domestic

adder snake – the «owner of a house» which in no case can be killed even if it sucks milk from a cow. The range of meanings of the image of a snake considering the folk dream interpretation tradition has also been given in the article.

Keywords: *Zakarpattia, XXI century, traditional culture, snake.*